

"מכאן הכל צומח"

יתיר

מסע משמעותי - חוברת למדריך

טיוטה

כתיבה: אילה דקל והדס ליבמן – בינ"ה

אבינעם ניסים וצוות מרכז שדה ויער יתיר, קק"ל

רכזת תוכן: מירב כורה חזן

כל הזכויות שמורות לקק"ל

המחלקה הפדגוגית, ירושלים, 2016

מכאן הכל צומח

המסע המשמעותי מיועד ליצוק תוכן משמעותי וערכי לטיולים השנתיים של תלמידי בתי הספר התיכוניים. המסע יכלול פעילות מגוונת הנפרסת על פני שלושה ימים. הוא יעבור בין שבילים, אתרים ומסלולים הנמצאים בסמיכות למרכזי השדה של קק"ל בציפורי, לביא, נס הרים ודרום הארץ.

רציונל:

המסע המשמעותי יחזק את הקשר בין המשתתפים לארצם ויפתח בהם זיקה ואהבה לארץ - לנוף, לטבע, למורשת האדם, לחברה, ולמדינה. באמצעות הליכה מאתגרת בשבילי הארץ, תוך ביקור באתרי טבע, באתרים היסטוריים ובאתרי מורשת. המסע יעודד את המשתתפים, ליצור פרשנות אישית לחוויות שהם עוברים, ולחוות מפגש בלתי אמצעי עם השטח, רגש מעורבות ומחויבות לחברה ולסביבה בישראל.

המסע המשמעותי נוצר מתוך רצון לקיים תהליך עומק משמעותי עם המשתתפים. תהליך שיתרום לתחושת השייכות שלהם אל העם והמדינה ויעודד אותם לקחת חלק פעיל בעשייה החברתית.

מטרות המסע :

- להוות נקודה משמעותית בתהליך גיבוש זהותם של המשתתפים.
- לעורר את המשתתפים לשאילת שאלות וקיום בירור בנוגע לחיבור שלהם למורשתם ולסביבתם.
- לקיים שיח ערכי מתוך התבוננות ומפגש.
- לעודד את המשתתפים לפעילות חברתית, התנדבות ואחריות למדינה ולסביבה.
- לעורר תחושת שייכות וזיקה לעם ולארץ
- לקיים שיח ערכי מתוך התבוננות ומפגש.
- להיחשף לפעילותה של קק"ל ותרומתה לעם ולמדינה.

בכדי לממש מטרות אלו יתנהל המסע בשני צירי תוכן עיקריים :

- א. **ציר החוויה:** יתבסס על חוויות יוצאות דופן ומעוררות, המאפשרות למשתתפים לצאת ממעגל חיי היומיום שלהם ולהתבונן עליו מחדש.
- ב. **ציר השיח:** יתבסס על מעגלי שיח המבוססים על שאילת שאלות ודיון ערכי עמוק.

לעומת טיול רגיל, שמטרתו היא הכרת תוואי השטח או הנאה של משתתפי מהטיול, במסע המשמעותי המטרה היא המשתתף עצמו והתהליכים העוברים עליו. לפיכך, גם ההדרכות במהלך היום יתכוננו לצורך זה, והזרקור יוסב אל המשתתף ונקודות המפגש שלו עם מורשתו וסביבתו. לצורך כך, הפעילות הקבוצתית תתקיים בקבוצות קטנות של כ-20 תלמידים בלבד. את הקבוצה ילווה לאורך כל המסע איש צוות מבית הספר, המהווה חלק משמעותי ממרקם השיח הנבנה עם התלמידים ויכול להמשיך את התהליך לאחר מכן בבית הספר. כל יום במסע מתחיל עם שחר

ונגמר בשעת לילה מאוחרת כאשר המדריך מלווה את הקבוצה לאורך כל הפעילויות. וכל מפגש עם טבע, אדם או מקום יכול להפוך לנקודת שיח ונקודת ציון משמעותית בדרך.

ימי המסע יתקיימו במתכונת אחידה הכוללת: יחידת פתיחה, יחידות הנחייה קצרות לאורך היום, יחידה מרכזית אחת של שעה וחצי ויחידת סיכום. פתיחת היום תתקיים עם הזריחה במעגל סביב המדורה (התפאורה הזו של פתיחת היום משמעותית בכדי לייצר חוויה "שונה" מחוויית הטיול הרגילה אותה מכיר המשתתף). מעגל מסוג זה משדר למשתתף כי הוא הגיע לטיול בסגנון אחר וכך גם עוזרת לו לשנות את גישתו כלפי המסע. מעגל פתיחת היום חושף את השאלות שידונו במהלך היום ומעלה אותם למודעות של המשתתף. במהלך היום יחוו המשתתפים חוויה מרכזית אחת או שתיים לכל היותר. מטרתה של חוויה זו הינה לעורר את השיח בעיבוד שלאחריה ולהביא את השאלות המרכזיות לדיון מעמיק. בסיומו של כל יום, תתקיים יחידת סיכום יום שאוספת את כל התהליכים שהתקיימו לאורך היום ומעניקה להם משנה תוקף. בנוסף, בסיכום היום יכין המדריך את המשתתפים ליום הבא. כל היחידות יתקיימו בישיבה במעגל, גם יחידות ההנחייה הקצרות לאורך המסלול.

לסיכום:

פתיחת יום – התעוררות המשתתפים והשאלה המרכזית.

חוויות מרכזיות – יוצרות שינוי בחשיבה ותורמות לדיון בשאלה המרכזית.

סיכום יום – אוסף את התהליכים ומעניק להם משנה תוקף.

בקובץ המערכים המופיע לפניכם קיים רצף הנחיות המתקיים לאורך שלושת הימים. הדגש בקובץ מערכים זה הינו על שאילת השאלות, הרלבנטיות לחיי החניך וההובלה של התהליך הנבנה בין הימים. ברור כי ישנו ידע רב המשמעותי להדרכה במתווה המסע ואינו כלול בחוברת זו. כמו כן, כל קבוצה העוברת את המסע שונה מקודמתה והמסע נשען רבות על שיקול דעתכם כמדריכים ועל ההתאמה של המערכים לקבוצה הספציפית. תוך שמירה על מטרות היום כמובן.

היום הראשון

יום השורש : כי באדם אאמין

רציונל:

בבואנו לקיים שיח עמוק ואישי הנוגע בזהותו של המשתתף, חשוב קודם כל לאפשר למשתתף שיח אישי והיכרות עמוקה. לפיכך ביום זה נשקיע בהכרה עמוקה של כל משתתף על תכונותיו האישיות. נכיר את "שורשו" של האדם ונאפשר למשתתפים שיח על עצמם וזהותם גם במליאה וגם בקבוצות אינטימיות.

מטרות:

- המשתתפים יכירו אחד את השני מזוויות חדשות.
- המשתתפים ישוחחו על נקודות החוזק שלהם.
- המשתתפים ישוחחו על דרכי ההתמודדות האפשרויות עם קושי.
- המשתתפים יחשבו מה הם שורשיהם האישיים.
- המשתתפים יכירו אחד בשני זוויות נוספות.
- המשתתפים יגלו את מתודת השיח של המעגל.

יום זה הוא היום הראשון של המסע. בו מתחיל התהליך ובו נרקם הקשר בין המדריך לקבוצה ובינם לבין עצמם. חשוב לדעת כי יתכן שהמשתתפים מכירים זה את זה אך לבטח לא היו אף פעם קבוצה בפני עצמה. ולכן יש להתייחס ביום זה גם לגיבוש הקבוצתי בניהם ולהיכרות המשמעותית המתגבשת. היום שיפתח את המסע יהיה יום שכולו מסע בשטח, והתמודדות עם מסלול אתגרי. יום זה משמעותי ליצירת הניתוק מהמסכים ומשגרת יומם של המשתתפים כדי שיוכלו לאפשר לתהליכים חדשים להתרחש. מן הרגע הראשון ירגישו המשתתפים שהגיעו למקום מיוחד שבו אכפת לנו מהם וממחשבותיהם ואנו רוצים לשמוע אותם. מתוך ההתמודדות עם המסלול יבואו לידי ביטוי הכוחות הטמונים במשתתפים. המסלול יהיה כר לשיח על התמודדות וכוחות אישיים ופנימיים. כמו כן מהווה יום זה שלב ראשון בחיבור לשורשים שלנו כעם וכאזרחים במדינה – "אהבת המולדת, רגש טבעי הוא בלב בני הארץ. אך מולדת אינה מתמצית בהווי חברתי ומדיני. ראשית כל הריהי – ארץ. אינך יודעה עד שלא עברת בה ברגל" (מנשה הראל)

ביחידות ההנחיה שלפניכם קיימות יחידות חובה ויחידות רשות ביניהם אתם מוזמנים לבחור.

מבנה היום:

1. פתיחה והיכרות (מצפה מואב) – חובה
2. תל ערד
3. מהו מדבר?
4. התמודדות של צמחי מדבר - חובה באם לא עושים את בור מעין ובאר
5. הכנה למפגש – האחר הוא אני?

6. מפגש בדריג'את
7. עיבוד למפגש
8. התמודדות עם קושי – בור, באר מעיין (ליד בור מים) – חובה אם לא עושים את התמודדות של צמחי מדבר
9. תצפית מתבוננת (הר עמשא)
10. יער יתיר
11. מהם שורשים? עץ אלה אטלנטית / אשל.
12. יחידה מרכזית – השורשים שלי - חובה
13. סיום המסלול – בנקודת המפגש של שביל ישראל עם דרך המאגר.
14. סיכום יום - חובה

1. פתיחה והיכרות ערד-מצפה מואב

ערד – "אואזיס של בטון ואספלט שצמח כמקסם-פלא בלב ישימון צחיח"

את יחידת הפתיחה נקיים בערד, תצפית מרשימה בה ניתן לראות גם את העיר וגם לחוות את חווית המדבר.

רקע ומרקם חברתי :

ערד נוסדה בשנת 1962. הוכרזה כעיר בשנת 1995.

שטח השיפוט שלה הוא 105,000 דונם, והיא העיר השלישית בגודל שטח שיפוט בישראל.

ערד שייכת לדור הערים החדשות אשר הוקמו במדינת ישראל עם ראשיתו של העשור השני להקמתה, כתוכנית לפיזור אוכלוסיות ותיקות וחזקות.

בשנת 1961, לאחר איתור השטח לעיר ערד, החליט לובה אליאב, ראש צוות ההקמה, כי תכנון העיר יעשה באתר עצמו והצוות יגור במחנה קדמי על מנת לחוש ולהבין את תנאי האזור ואקלימו, ויהיה תקיעת יתד ראשונה במקום.

כוונת הממשלה הייתה להקים במקום יישוב על פרשת דרכים אל אוצרות הטבע ומקורות הגלם של ישראל אשר תושביו יעבדו בקידוחי גז טבעי ונפט, מפעלים ותיירות מרפא באזור ים המלח, עין בוקק ומישור רותם. העיירה קמה עם תכנון אדריכלי דקדקני שנמשך כחצי שנה וועדת קבלה שאישרה מכירת דירות רק לבעלי מקצוע שהוגדרו כמתאימים.

בעשורים הראשונים לייסודה התאפיינה ערד באוכלוסייה בעלת חוסן חברתי חזק יחסית, שבידל את היישוב מיתר עיירות הפיתוח בארץ.

כבר בשנותיה הראשונות, קלטה העיירה הקטנה עולים חדשים, שהגיעו מרומניה וממדינות אחרות, אולם קצב גידול האוכלוסייה במקום, כמו גם מקורות תעסוקה אפשריים, היה רחוק מן התחזיות. בשלהי שנת 1966 גרו במקום פחות מ-2,500 תושבים, אף שהתחזית הייתה כי באותו מועד יהיו ביישוב מעל 10,000 תושבים.

שנות התשעים הגיעו למקום אלפי עולים מברית המועצות לשעבר, ותוך שנים אחדות הורכבה העיירה בעיקר מעולים חדשים יותר מ-50% מהתושבים, רובם ממדינות חבר העמים וחלקם מדרום אמריקה, אתיופיה וארצות אחרות.

כמו כן התיישבו בה פליטים יוצאי אפריקה שעברו את גבול מצרים במהלך ראשית שנות ה-2000. כיום קיימות בעיר קהילות של חסידויות גור, חב"ד וקהילה של חוזרים בתשובה - בעיקר חסידי ברסלב.

בעיר נוצר פסיפס חברתי רבגוני ומרתק של תרבויות וגלויות.

(בימים אלה מתקיים מאבק על אופייה של העיר בין החרדים לבין הרשות המקומית).

מתוך העיתונות, אוקטובר 2014:

הפריפריה של הפריפריה: היכן ומתי איבדה מדינת ישראל את ערד?

בשנות ה-80 היתה ערד עיר איכותית, עם רמת חינוך גבוהה, אוכלוסיה מגוונת, חיי תרבות תוססים ודימוי עירוני גבוה ■ ואז הכל נתקע: המפעלים איבדו רלוונטיות ונסגרו, משפחות וצעירים נטשו, המצב הכלכלי הידרדר - והעיר שקעה בחולות ■ סיפור על מקום שלא הצליח להסתגל למציאות המשתנה. (חגי עמית, דה מרקר, 2014)

מיקום: ערד שוכנת בגבול מדבר יהודה והנגב, על רכס בגובה של 600 מטר מעל פני הים התיכון, (כ-1000 מטר מעל פני ים המלח), במרחק של כ-25 ק"מ מים המלח, וכ-37 ק"מ מזרחית לבאר-שבע.

מקור השם: ערד מוזכרת בתנ"ך בספר "במדבר" פרק כ"א פסוק א' "וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב". בקרבת ערד החדשה נמצאת העיר העתיקה תל-ערד, שבה נחשפו שרידי ישוב מהתקופה הכנענית לפני כ-5000 שנה ומהתקופה הישראלית לפני כ-3000 שנה.

בביקור בעיר מצפה מואב –

בקצה רחוב בעיר ערד נגלית אחת מהתצפיות היפות ביותר לעבר מדבר יהודה, דרום מדבר יהודה, הר הנגב הצפוני, ים המלח, הרי מואב והרי אדום הנישאים ממול.

מצפה מואב מגלם את הקשר בין ערד לסביבתה ואת הקיצוניות שבמעבר מנוף עירוני לנוף הטבעי של המדבר.

גן הפסלים לאורך מצפה מואב

אנדרטת המצפור / מצפור ערד - אנדרטת בטון ("המטוס") 1962-1968 של הפסל חתן פרס ישראל יגאל תומרקין. האנדרטה הוקמה לזכר הנופלים ב"מבצע לוט" לשחרור מחנה סדום, 1948. מדברי האמן על יצירתו "מיקום הפסל בראש הצוק כמצודה. הדיסקוס המשופע והמצילה התלויה מעל

תהום מהווים ניגוד טכנולוגי לסביבה, לטבע. הסכנות, כאוהלי הבדואים, נקשרות ע"י הקורה
דרך צורת הביצה, שהיא אם הצורות תרתי משמע. באמצעות כלי המים, שהם סמלים
פונקציונליים לצביליזציה, מומחש הקשר האמיץ לקרקע. הצריח הוא הגדרה אנכית בנוף.
הטקסטורה שעליו - מעין השתקפות של הסביבה בבטון. צבע הבטון כהצהרה סביבתית
מונוכרומטית חסרת צמחיה."

**המושבים ('המעגל' בסוף שביל התצפית) מכלול של קונטרה-פונקטים (מושג מעולם המוזיקה)
צרופים היוצרים 'הרמוניה' והמסמלים: אני (אנחנו) פה !**

חלון לנוף / דלת למדבר – (מתחת למלון מצדה) יצירת מתכת של הפסל ישראל הדני, ההופכת
את הטבע לחלק ממנה. זו דרכו של האמן לעמוד בכבוד ב"תחרות" האבודה מראש מול יפי הנוף.
יצירת אמנות רוחנית "זו המעבירה אותנו מממדי הזמן הליניארי של הקיום ומחברת אותנו אל
האחדות האינוסופית שמעבר לו. החוויה שהיא מחוללת היא חוויה של התרחבות." מתוך "דיאלוג
עם עצמי", 1991, ישראל הדני

בחרנו בעיר ערד בשל אופייה המיוחד להיות הנקודה הראשונה במסע בו נעבור ברגל ובשיח
בתוככי החברה הישראלית על כל גווניה.

**"אהבת המולדת, רגש טבעי הוא בלב בני הארץ. אך מולדת אינה מתמצית בהווי חברתי ומדיני.
ראשית כל הריהי – ארץ. אינך יודעה עד שלא עברת בה ברגל" (מנשה הראל).**

יחידת פתיחה במצפה מואב

ליחידת הפתיחה שתי מטרות. הראשונה, לשים אבן יסוד משמעותית ראשונה ולהסביר
למשתתפים במעשים ולא במילים לאיזה סוג טיול הם הגיעו על ידי יצירת היכרות משמעותית בין
המשתתפים. המטרה השנייה הינה להפיג חששות ולפתוח באווירה נעימה. לפיכך ביחידה זו נבחר
לשחק משחק היכרות כיפי אך בעל עומק מסוים. חשוב מאד שנערוך סבב שמות ונתאמץ לזכור את
כל שמות החניכים כבר ביום הראשון. כשמשתתף יודע שזוכרים את שמו אנו משדרים לו כי אכפת
לנו ממנו ואנחנו מקשיבים לדבריו.

סבב שמות: נערוך סבב שמות בו כל אחד יאמר את שמו אך גם יוסיף אמירה משמעותית יותר. נניח,
כל אחד יאמר את שמו ויסביר את משמעות השם שלו או לחילופין מה שם החיבה החביב עליו. ניתן
גם לעשות סבב בו כל אחד יאמר את שמו ומה הוא היה רוצה שיקרה במסע או מה הוא לא רוצה
שיקרה וכד. ניתן לערוך את הסבב לפני המשחק או לאחריו, לשיקול דעתו של המנחה.

אפשרויות למשחקי פתיחה:

הרוח נושבת – כולם יושבים במעגל, אחד מן המשתתפים עומד באמצע ואומר "הרוח נושבת על כל
מי שיש לו נעליים שחורות" וכל מי שיש לו נעליים צריך לקום ולהחליף מקום. האחרון שנשאר עומד
הוא זה שיכריז בפעם הבאה. משחק זה מאפשר התחממות איטית שכן אפשר להתחיל במשפטים
סתמיים ומצחיקים ("כל מי שלא ברור לו למה נסענו כל הלילה) ואז להמשיך למשפטים עמוקים
יותר. "כל מי שיש לו שני אחים" – "כל מי שרב פעם אחת לפחות עם ההורים שלו" – "כל מי שאכפת

לו מכך שהוא יהודי" – "כל מי שלא בטוח שתמיד הוא רוצה לחיות בארץ" – "כל מי שלא תמיד בטוח בעצמו" ועוד ועוד.

אף פעם לא... – במשחק זה אחד המשתתפים שנבחר מראש צריך לפתוח ולומר משהו שהוא מעולם לא עשה כמו "אף פעם לא טסתי במטוס" ואז כל מי שכן עשה זאת מקבל נקודה / מקבל איזושהי עוגיה או חטיף / צריך לשתות מים מהבקבוק שלו. ואפשר כמובן לעצור ולספר במילה או שתיים על ההתנסות. ואז מי שכן עשה את הדבר ממשיך ואומר משפטי "אף פעם לא..."

אמת ושקר – במשחק זה כל משתתף צריך לומר על עצמו שני משפטים, דברים שילדי הקבוצה לא דווקא יודעים עליו. אחד המשפטים הינו אמת והשני שקר. שאר המשתתפים צריכים לנחש איזה מהמשפטים היה משפט אמת ואיזה היה משפט שקר.

אקווריום – במשחק זה מסדרים את הקבוצה במעגל פנימי וחיצוני, כך שלכל אחד יש בן זוג. המנחה מגדיר נושא או שאלה נניח כמו "איזה מספר אני בין האחים במשפחה?" – "מה אנחנו אוהבים לעשות בשבת?" – "מה אני אוהב לעשות בזמני הפנוי?" וכד. כל זוג משוחח על השאלה ואז בשאלה הבאה כל אנשי המעגל הפנימי זזים כך שהזוגות מתחלפים ואנו יושבים לשיחה עם בני זוג אחרים. כך עד סוף הסבב. היתרון במשחק זה הינה שהוא מאפשר היכרות ושיחה אינטימית. החיסרון הוא שאין שיח כללי של הקבוצה.

בתום המשחק ניתן לומר למשתתפים כי שמחנו לשמוע אותם ולהכיר היכרות ראשונית. כעת אנחנו יוצאים למסע של שלושה ימים יחד. מסע בשבילי הארץ ומסע בשבילי הנפש שלנו. במסע הזה חשוב לנו לשמוע אותם. מה חשוב להם, מה יש להם להגיד על כל הנושאים שנפגוש בדרך. אנחנו יושבים במעגל בשונה מהכיתה או בטיול רגיל בכוונה תחילה. כי במעגל כל המשתתפים ואף המנחה נמצאים במרחק שווה מנקודת האמצע. בכך אנו רוצים לומר כי מבחינתנו כולנו נוביל את המסע הזה יחד כקבוצה. הדעות של כל המשתתפים חשובות לנו ואנו מעניינים לשמוע מה יש להם לומר. יש לכל אחד ואחד מהמשתתפים השפעה משמעותית על אופן התנהלות שלנו כקבוצה. בסוף יחידה זו נחלק למשתתפים מחברות מסע, מחברות שילוו אותם ואותנו לאורך המסע ובהם יוכלו לכתוב את הגיגיהם. כדאי מאד לכתוב לכל אחד הקדשה בפתח המחברת כדי שהיא תהיה להם חשובה ולא יזרקו אותה. וכמו כן, לומר להם שבסוף המסע כולם יכתבו אחד לשני במחברות אז כדאי להם לשמור אותה. נשאל:

- מה זה "מסע" בעיניכם?
- מה המילה הזו מעוררת בכם?
- איך מרגישים כשיוצאים למסע?

נעביר בין המשתתפים דפים ונבקש מהם לכתוב דבר אחד שהיו רוצים שיקרה להם במסע. לקפל, לכתוב את שמם ולהכניס לבקבוק הציפיות. את הבקבוק הזה נפתח ביום האחרון למסע.

2. תל ערד

תל ערד הוא אתר ארכאולוגי בנגב המזרחי, כ-10 ק"מ מערבית לעיר ערד. התל שוכן בבקעת ערד ממזרח לבקעת באר שבע, וגובהו 576 מטר מעל פני הים. תל ערד נמצא על צומת דרכים חשוב מהתקופה הכלכליתית ועד ימינו. בתקופת הברזל הגנה ערד על הדרך המרכזית שעברה מירושלים, חברון, ערד לכיוון חורבת עוזה וים המלח. לפי הממצאים דומה שערד הייתה עיר מתוכננת כבר בראשית תקופת העיור בכנען (ברונזה קדומה, 3100–2950 לפנה"ס) - העיר מוקפת חומה ויש בה חלוקה למבני ציבור ולמתחמי מגורים. עושר הממצאים שהתגלו בחפירות מלמד על מגוון ענפי כלכלה כגון חקלאות בעל, מרעה, אמנות ומסחר ומצביע על כך שערד הייתה מרכז עירוני לתושבי הסביבה. אלה אתרי העיר הכנענית העיקריים:

מאגר המים, בתי המגורים, "הארמון", תל המצודות, מפעל המים, המקדש ועוד. נראה כי השימוש במקדש פסק במאה ה-8 לפנה"ס - המתחם כוסה כולו עפר בעוד המצודה המשיכה למלא את ייעודה. ייתכן שהגורם הוא הרפורמה הדתית של המלכים חזקיהו ויאשיהו, שביטלו את הפולחן בערי השדה וריכזו אותו בירושלים.

תל ערד הוכרז גן לאומי בשנת 1982. שטחו המוכרז 513 דונם. הגן הלאומי זכה לאישור הרחבה ב-1,235 דונם, וממדים אלו יוצרים מרחב לשימור ערכי טבע של קרקעות הלס. התל שוכן בקצה המזרחי של בקעת באר שבע-ערד (עמק קערוני - סינקלינה - המשתרע מבאר שבע לערד) ונמצא על קו פרשת המים הארצית. נחל צאלים ויובליו מנקזים את המרחב מזרחה, אל ים המלח ואילו בצדו המערבי, למרגלות התל ממש, מתחיל את דרכו נחל באר שבע, המתנקז לים התיכון.

ערד הכנענית ננטשה בשנת 2600 לפנה"ס מסיבה לא ידועה. המקום נותר בשממונו כ-1,500 שנה, עד לתקופה הישראלית הקדומה. בראשית התקופה נוסד בראש הגבעה שבפינה הצפונית מזרחית שלה עיר ערד הכנענית החרבה, יישוב קטן, שנבנה במתכונת של חצר מוקפת בתי מגורים. סגנון התיישבות זה נקשר לתקופת ההתנחלות הישראלית בדרך כלל. למרות שטחו המצומצם, מתקיימים בגן לאומי תל ערד כמה מיני צמחים ובעלי חיים נדירים.

כעת נצעד לכיוון המדבר, נעצור בנקודה מדברית מתאימה ונתיישב במעגל.

3. תחנת שטח - מהו מדבר?

דומה כי אין למדבר הגדרה אחת. במקרא נקרא המדבר בכמה שמות: **מדבר**, **שממה** (ישעיהו ס"ד), **ישימון** (דברים ל"ב), **ציה** (ישעיהו, מ"א), **ציון** (ישעיהו כ"ה, 5). עניינו של השם "מדבר" הוא מקום שאינו יפה ליישוב, אך גם שטח של מראה בעל. הוראה שנייה זו יסודה כנראה בשימוש השורש ד.ב.ר. בארמית, שמשמעו להנהיג צאן למרעה - "מקום בו מדברים את הצאן". לפי התפישות השונות, השטח המדברי תופס 10-30% משטח כדור הארץ. מכל מקום, רוב הגדרות המדבר מתייחסות לשטח בו יש יחס שלילי בין המשקעים לבין התאדותם הפוטנציאלית - מאזן המים.

נקיים סבב אסוציאציות למילה "מדבר": ניתן לערוך סבב בתנועה (שיחוו תנועה שמסמלת מדבר) וסבב בקול (אסוציאציות רגיל).

אחר כך נשאל: האם המדבר אכן אומר דבר מה או שמא הוא דבר דומם? מהו בשבילי מדבר – שתפו ברגש, תחושה או דימוי שהמדבר מעלה בכם.

נבקש לערוך ניסוי –

- הסתובבו במרחב ובצעו רעשים מגוונים (דיבורים, צעדים, מחיאות כף, קולות וכו').
- כשאומר לעצור – הפסיקו ושובו למחשבה שמעסיקה אתכם היום בעיקר.
- וכעת שוב – סבב רועש ושוב מחשבה שמעסיקה, אך הפעם לנסות למחוק את אותה המחשבה מהזיכרון. לנסות שלא לחשוב על כלום.
- בסבב השלישי – להרעיש וכשתעצרו - שובו והיזכרו בחוויית ילדות נעימה, הכי ראשונית שתוכלו להעלות בזכרונכם.
- שיתוף ניתן לעשות דרך כך שכל אחד ממקומו מציין את המקום, הדמויות והזמן שמופיעים בזכרון זה (לא לפרט כרגע. אם יהיה צורך – בהמשך נדאג לתת לזה מקום).

לאחר התרגיל נוכל לשאול:

- **כיצד חשנו במעבר בין רעש לשקט?**
- **האם הצלחנו שלא לחשוב על כלום?**
- **מתי היה לנו נעים יותר?**
- **מתי אנו חשים בטוחים יותר?**
- **כיצד הייתה התחושה לעצור ולהיזכר בחוויית ילדותית ראשונית? האם היה לי קל או מסובך לאתר ולהזכר?**
- **נקודה למחשבה: מה המדבר על שלל תכונותיו וגם עם הצניעות והשקט שבו, יכול לאפשר לנו במסע זה? המדבר אולי מטפח דברים שבין אדם לבן עצמו.**

תרגיל אפשרי נוסף: מתנדב מתבקש לספר סיפור כלשהו ברגש שסותר את התוכן ושאר המשתתפים צריכים לחשוף את הרגש שמאחורי האמירה. סביב זה ניתן לפתח שיחה על כמה אני מראה או מחביא את רגשותיי, מהו המחיר של היות חשוף כמו מדבר ומהו הרווח בכך.

לסיום, ניתן לקרוא אחד משני הטקסטים הבאים:

"מי שלא טעם את טעם המדבר לא יבין מה מצאו בו המתפעלים ממנו. עבורו, מדבר הוא שטח רחב, שטוח ושומם לכל מלוא העין, לא צמח בו ולא מים, ותקוות כל הולכיו – נאות המדבר.

אך כל אשר התהלך בו – קורא לו המדבר לשוב אליו. הנה אך חזרת עייף ויגע אחרי ימים אשר שוטטת בו, הרחק מישוב, אך נחת, הצטללו הזיכרונות, ואתה שב ונמשך אל המדבר, ללא הבן מדוע. הן דבר איננו מחכה לך שם.

[...] במה נוחו? בשממה, במרחב, בחופש, במראות הפראיים? באחת אין ספק: שם חושלו אנשים. מימי דור המדבר, דרך אנשי דוד, לוחמי מצדה, ועד ימינו – כור מבחן הוא. שם עומד האדם מול עצמו ומול הטבע. שם אין ברירה אלא להיות חזק. "עזריה אלון, מתוך: שבילים במדבר

"למה ניתנה (תורה) במדבר? שאילו ניתנה להם בארץ היה שבטו שניתנה בתחומי מתדיין ואומר, אנו קודם בה. לכן ניתנה במדבר שיהיו הכל שווים בה. ועוד למה ניתנה במדבר? כשם שמדבר לא נזרע ולא נעבד, כך המקבל עליו דברי תורה פורקין ממנו עול גלות ועול דרך ארץ. וכשם שמדבר אין מעלה ארנון כך בני תורה בין חורין בעולם הזה. דבר אחר, "מִמְדָּבָר" מי מקיים את התורה? מי שמשים עצמו כמדבר – מפנה עצמו מן הכל." מדרש תנחומא חקת פרק כא

4. לומדים התמודדות מצמחי המדבר

צמחי המדבר השונים צריכים להתמודד עם החום והיובש ולמצוא דרכים לשרוד במדבר הצחיח. לפיכך, הם פיתחו מערכות התמודדות שונות העוזרות להם לקיים את עצמם. כעת נשוחח על אחד מצמחי המדבר שפגשנו בדרך וננסה ללמוד ממנו על התמודדות בשעת קושי ומשבר.

הזוג מותאם באופן מרשים לחיים במדבר הצחיח. בזכות עליו הבשרניים יכול הזוג לזון אף ממים מליחים. בעזרת המים שהוא אוגר בעליו הוא מדלל את המליחים וכך יכול לנצל מקורות מים שייבשו צומח אחר וישברו את דפנות תאיו. תכונה מאלפת נוספת של הזוג מאפשרת לו לשרוד בעונות יבשות במיוחד על ידי המתה של עד 90% (!) מעצמו. כאשר מבחינים השורשים כי חסרים נוזלים הם שולחים הוראה לצמח להתחיל בתהליך "חיוץ" – בו כל גבעול מתחלק מבפנים לשלוש או יותר יחידות משנה. לאחר מכן חלק מן היחידות מתייבשות וחלק מהצמח שורד במקום שימות כולו. כך יכול הזוג להשתמש במעט מאוד נוזלים בשנות בצורת ולחכות במצב רדום לגשם, כאשר יבוא הוא יצמיח ענפים ועלים חדשים. את המים הוא קולט באמצעות נימי שורשים מיקרוסקופיים העוטפים כעין רשת את תחתית האבנים. מחקרים שנערכו באזור המדבר הוכיחו כי בחלק התחתון של אבן יש פי 3 יותר לחות, אף אם היא קבורה כולה מתחת לפני השטח. מערכת שורשיו של הזוג מוכיחה את יעילותה בתנאי מדבר מבחינות נוספות. מצד אחד הוא שולח שורשים לעומק של 2–3 מטרים המתפרסים על שטח קטן ומאידך שורשים בעומק נמוך יחסית (כ-45 ס"מ) המתפרסים על

פני 4 מטר רבוע ואף יותר. שתי הדרכים השונות הללו מאפשרות לו לאגור הן מי תהום והן מי שטפונות.

הרותם, גם הוא שיח מדברי, בעל מעט עלים, ופריחה לבנה יפה וריחנית. בעל ענפים דקים וגמישים לרוב חסרי עלים, הענפים חרוצים בחריצי-אורך עדינים, ובהם מצויות הפיוניות. הפיוניות שקועות בחריצים כדי למנוע מהצמח לאבד מים מגוף הצמח החוצה. פעילות ההטמעה (פוטוסינתזה) מתבצעת ע"י הגבעולים הדקים. העלים פשוטים, צרים ומוארכים, אורכם 10 מ"מ מצויים על הצמח בחורף כאשר יש גשם, הם נושרים זמן קצר אחרי שלבלבו. לשיאו, יגיע הרותם בחורף כאשר השיח מתכסה בפריחה לבנה שופעת המפיצה ריח משכר למרחק. לרותם יש מערכת שורשים כפולה דומה בכדי להתגבר על המחסור במים: אחת שיורדת לעומק האדמה והיא נועדה לאסוף את המים שחלחלו לעומק. השנייה מתפרסת למרחב, מכסה פני שטח גדול מאוד, נועדה לקלוט את המים לפני שיזרמו וילכו לאיבוד.

כמו כן, הרותם מסוגל להמית חלק מעצמו כדי לספק מים לחלק אחר וזאת כדי לחסוך במים ובאנרגיה. לאחר תקופת היובש, כשמגיע הגשם, הרותם מסוגל להחיות את החלק היבש מחדש.

שני אלמנטים שחוזרים על עצמם בצמחי מדבר הם:

1. מערכות ההזנה המוגברות הנועדות לצורך הזנה.
2. היכולת לברור מה הכי חשוב להשרדות ובו להשקיע – יכולת להתמקד באיברים חיוניים.

מתוך כך ננסה לחשוב –

- כיצד אנו מתמודדים בעת משבר?
- אם הייתי צמח מי הייתי?
- עם אילו מאופני ההתמודדות אני מזדהה?
- איזה אופן התמודדות שונה ממני לחלוטין?
- מה הייתי מעוניין לאמץ? איזו השראה אני רוצה לספוג מן הצמחים?

5. האחר הוא אני? הכנה למפגש בדריג'את

המעבר ממדבר ספר אל תוך יישוב מלא חיים וצבע, מחדד את ההבדל שבין היות אדם במדבר – בינו לבין עצמו, לבין היות אדם ביישוב – בין אדם לחברו.

הכפר דריג'את הוקם בשלהי המאה ה-19, על ידי פלאחים מדרום הר חברון, שרכשו את אדמותיו משבטי הבדואים באזור. בראשית ההתיישבות התגוררו תושביו במערות בצלע ההר, התקיימו מחקלאות וצאן ושימרו בכך את מסורת אבותיהם, תושבי הר חברון. בבתי הכפר ניתן לראות עדיין את שלבי ההתפתחות – מן המערות החצובות בהר, דרך בתי אבן וטיח שננטשו, לאחר מכן בנייה יבשה עם קירות עבים האופיינית לכפרי דרום הר חברון ולאחרונה בתים מודרניים צבועים טיח צבעוני.

במהלך המאה ה-19 מוכרת בנגב תופעה של הגירת פלאחים מן ההר אל המדבר, דבר שאפשר להם להפוך לנוודים חסרי כתובת ולהתחמק מעול המסים וחובת הגיוס לצבא העות'מני. על רקע זה, רכש מחמד אבו-חמאד, סוחר עשיר מדורא משבט הדילאם הבדואי, באר ואדמות ובכך החלה כאן ההתיישבות של אנשי המשפחה. ראשיתה במערות עמוקות חצובות בסלע, בהן התגוררו הפלאחים והתקיימו בעיקר על הצאן והחקלאות. המערות נחצבו סמוך לשרידי חורבה ולמדרגות סלע עתיקות ועל שום כך נקרא המקום "דריג'את" (מדרגות בערבית). מדרגות הסלע הן שרידיה של דרך רומית קדומה, שנשללה במאה ה-3 לספירה ע"י הקיסר דיוקליטיאנוס וחיברה בין חברון וכפרי ההר ובין מרחבי הנגב והערבה (ממשית ועין חצבה).

בין השנים 1948-2004 היה דריג'את כפר בלתי מוכר, במעמד דומה לרבים מיישובי הפזורה הבדואית באזור, ללא חיבור למים, חשמל ותשתיות בסיסיות. תושבי הכפר ניהלו מאבק ממושך עם הרשויות להכרה והצליחו להוריד מן הפרק תכנית להפוך את הכפר ליישוב פרברי חדש ולהושיב בו בני שבטים בדואים סמוכים. משנת 2004 ועל רקע ייחודו האתני-דמוגרפי, דריג'את הוא כפר עצמאי מוכר ועם השנים השתנה אופיו החקלאי של הכפר ליישוב קהילתי, שתושביו מתפרנסים מעבודות חוץ, מיזמי תיירות וכן משימור המסורת החקלאית וגידול צאן.

הכפר דריג'את מונה כאלף תושבים ומתגאה באחוזה אבטלה אפסי, גם בקרב נשותיו. בכפר שיעור גבוה של בעלי מקצועות חופשיים ומושם בו דגש רב על נושא החינוך ועל דרבון בני הכפר לצאת ללימודים גבוהים. למבנה בית הספר הראשון בכפר, שהוקם בשנות התשעים, תרמה כל משפחה מכיסה הפרטי. על רקע נתונים קשים בתעסוקה וחינוך ברבות מערי הדרום, דריג'את הוא דוגמה לשגשוג כלכלי ורמת חיים גבוהה יחסית, על אף היותו כפר בלתי מוכר משך שנים רבות. במסגרת פיילוט של משרד התשתיות, חוברו ב-2006 מספר בתים והמסגד לחשמל סולארי.

המעבר של המסלול בדריג'את מאפשר לנו נגיעה משמעותית בחוויית ה"אחר" וה"אחרות". חוויה שהינה בעלת פוטנציאל להיות חוויה "פוקחת עיניים" התורמת להיכרות עם השונה ממני, צרכיו ורצונותיו. כהכנה למפגש חשוב לשוחח עם התלמידים על עצם הקיום של פרטים שונים ואף מנוגדים זה לזה הדורים בכפיפה אחת. ניתן לעשות זאת בכמה דרכים להלן מוצעות שתיים:

- נניח במרכז המעגל תמונה של אישה, כעת נחלק לכל משתתף דף ונייר ונבקש מהם לכתוב מה סיפורה של האישה, האם היא שמחה או עצובה? מניין הגיעה? מה קרה לה בדרך וכד. לאחר מכן נבקש מכמה משתתפים לספר על האישה הזו. ננסה להדגים כיצד כל אחד סיפר עליה סיפור שונה, מחשבות כל אחד מאתנו הלכו לכיוונים אחרים וכך גם יחסנו לאישה זו ותגובותינו אליה.

- נעמוד במעגל, ננחה את המשתתף הראשון לעשות תנועה מסוימת בגופו. כולנו נצטרך לחזור אחריה. כך כל משתתף ידגים תנועה וכולנו נחזור אחריה. לאחר שהסתיים הסבב נשנה את המשחק, משתתף ידגים תנועה מסוימת וכל שאר המשתתפים יצטרכו לענות לו בתנועה אחרת. תנועה שמגיבה לתנועה שלו. ננסה לשוחח על ההבדל בין המשחקים, מתי יותר נוח לנו? בעת שכולנו דומים? או כאשר יש שוני? מה היה ההבדל בין התחושות במשחקים השונים. מתי היה יותר אתגר ועניין?

לאחר ההדגמות הנ"ל נשוחח על הייחודיות של כל אחד מאתנו, הקושי שבכך ומצד שני האוצרות הטמונים בשונות הזו. העושר שהיא מאפשרת. נקנה בשירה משותפת של "ניצוץ האהבה".

ניצוץ האהבה/אהוד בנאי

כל אחד חי בעולם אחר

כל כך גדול השוני

כל אחד חי בעולם אחר

כל כך גדול השוני

את מה שאני מרגיש בפנים

איש לא מרגיש כמוני

את מה שאני מרגיש בפנים

איש לא מרגיש כמוני

את מה שאתה חושב עמוק

אני חושב שטוח

את מה שאתה חושב עמוק

אני חושב שטוח

מה שאתה רואה סגור

אני רואה פתוח

מה שאתה רואה סגור

אני רואה פתוח

את מה שאני רואה לבן

אתה רואה שחור

את מה שאני רואה לבן
אתה רואה שחור
כשיורדת עלי החשיכה
עליך זורח אור
כשיורדת עלי החשיכה
עליך זורח אור
מה שבשבילך חלום
לי זו האימה
מה שבשבילך חלום
לי זו האימה
מה שבשבילי שלום
לך זו מלחמה
מה שבשבילי שלום
לך זו מלחמה
למקום אליו אני הולך
הן גם אתה תגיע
למקום אליו אני הולך
הן גם אתה תגיע
כל הדרכים הרי עולות
אל אותן הרקיע
כל הדרכים הרי עולות
אל אותן הרקיע
אל המקום אליו אתה הולך
הן גם אני אגיע
אל המקום אליו אתה הולך
הן גם אני אגיע
אך בלי ניצוץ האהבה
שום דבר לא יתניע
אך בלי ניצוץ האהבה
שום דבר לא יתניע

לאחר מכן, נפנה למפגש עם תלמידי בית הספר בדריג'את. (רצוי לחשוב מראש עם החניכים על שאלות לקראת המפגש בדריג'את)

6. מפגש בדריג'את

7. עיבוד המפגש:

חוויית המפגש יכולה להוות נדבך משמעותי גם בימים הבאים של המסע ובמעבר מה"אני" של היום הראשון ל"אנחנו" המאפיין את הימים הבאים. לפיכך ישנה חשיבות לעיבוד חוויה זו ומינופה להמשך השיח. ניתן לעשות זאת עזרת השאלות הנ"ל.

- איך הרגשתם בביקור בדריג'את?
- מה אהבתם במפגש? ממה נרתעתם?
- האם העיר שונה ממה שאתם מכירים או דומה?
- במה הביקור ענה על ציפיותיכם ובמה הפתיע אתכם?
- האם החיים של בן נוער בן גילכם במקום זה שונים או דומים למה שאתם מכירים? במה זה מתבטא?
- מה דעתכם על כך שיש שונות בין יישובים ובין מגזרים בחברה הישראלית? האם זה לטובה או לרעה?
- האם שונות היא דבר חיובי או שלילי בעיניכם? מדוע?

8. בור באר ומעיין (בור מים)

בדרכנו לכיוון הר עמשא נעצור בסמוך לבור מים.

אנו נמצאים כעת בפני בור מים - הוא מְאָגֵר שנחצב לצורך אגירת מים (מי גשמים ונגר), כאשר מעליו מבנה/מתקן לשאיבה. בעבר היה מקובל לחצוב בורות בערים, ביישובים חקלאיים ואף במדבריות. ריבוי הבורות והבארות בארץ ישראל מעיד על מיעוט המים באזור זה. את דפנות הבורות ציפו בטיח ובמלט כדי למנוע חלחול המים מהבור, ונהגו לכסות אותם באבנים גדולות, כמו את הבאר. מעל הבור היו מניחים חוליה נקובה באמצעה, דרכה הורידו את הדלי אל הבור, לשאוב ולהעלות את המים. בדרך כלל היו בורות המים שייכים לאדם מסוים, אך היו גם בורות ציבוריים גדולים. בורות שהתרוקנו ממים שימשו כבתי כלא, ומכאן הביטוי "בית הבור" שמשמעותו "בית סוהר".

נשאל:

- מהי הסיבה שבור המים ממוקם דווקא כאן?
- האם מדובר בבור ציבורי או פרטי לדעתכם?
- מה היינו מבקשים למצוא סביב בור מים?
- מה היינו מבקשים למצוא בתוכו? לאיזה אוצר נכסוף שיתגלה לנו בתחתית הבור?

בהמשך לכך ובכדי למנף את הדיון ניתן להסביר למשתתפים כי קיימות שלוש אפשרויות של מאגרי מים בעולם הקדום שלפני המצאת הברז.

הראשונה הינה בור מים. בור מים הוא יצירה אנושית לחלוטין שמטרתה איסוף של מי הגשמים ואגירתם בבור מלאכותי. בורות אלו נחצבו לרוב בסלע קירטון שהוא רך ונוח לחציבה. השנייה הינה מעיין שהוא התפרצות של מי תהום אל פני השטח בצורה טבעית לחלוטין, ללא גבולות וללא מסגרת אנושית. השלישית הינה באר. באר היא חציבה אנושית בקרקע המאפשרת דלייה של מי תהום. כלומר, מעשה אנושי, מסודר ומאורגן היוזם ופועל בכדי להגיע אל מי התהום. מעשה שאינו מחכה לפריצם של מי התהום במקום או בזמן מסוים אלא פועל בתוך המציאות ומוצא דרך להגיע אל המים הללו.

כבני אדם עומדות בפנינו שלוש האפשרויות הללו להתמודדות עם החיים. הראשונה, התמודדות נוסח מעיין, לשבת ולחכות שהטבע יעשה את שלו וליהנות ממה שיש, כך או כך. השנייה היא התמודדות נוסח הבור, למצוא דרך לאגם משאבים, לאסוף מים מהסביבה ומהאבנים שמסביב בכדי לקיים את עצמי ובעצם, להיעזר בסביבה ובחברה שסביבי (כמו הפתגם - אין הבור מתמלא מחולייתו-הבור אינו יכול להתמלא ממי גשמים הנכנסים ישירות אל פתח הבור, האבן הנקובה המונחת על פתח הבור נקראת "חוליה", אלא ממי גשם הזורמים על פני הסלע ומתנקזים בתעלות אל בור שיקוע הצמוד לפתח הבור וממנו אל תוך הבור). השלישית והאחרונה הינה התמודדות נוסח הבאר על פיה האדם יוצר ומגלה, מחפש את דרכו במציאות שנמצאת למולו אך גם לא מפחד לעשות מעשה, לחפור מתחת לפני השטח, לגלות אוצרות הטמונים בו ובטבע ולעשות בהם שימוש. ובעצם מחברת הבאר בין העולם הפנימי והנסתר שמתחת לפני האדמה לעולם החיצוני והגלוי לכולנו. (אנחנו מניחים כרגע אבן שנוכל להמשיך ולהתייחס אליה מחר כשנתמודד עם סוגיית השימור מול מסורת. נוכל לחבר זאת ל"בארי" – הלוא הוא שם העט של ברל כצנלסון ולהגיגיו בנוגע לחיבור לשורשינו התרבותיים בעת מעשה היצירה וההתחדשות).

לסיום נשלח את המשתתפים להמשך המסלול עם המחשבה, כיצד הם מתמודדים לרוב עם אירועים בחייהם, התמודדות נוסח – באר, בור או שמא מעיין? או לחילופין, אולי אלא אסטרטגיות התמודדות שונות המתאימות לסיטואציות שונות. ונוכל לשלוח את המשתתפים לחשב מתי הם נתקלו בסיטואציה שבה התמודדו נוסח באר, מתי בור ומתי מעיין. במידה ויש זמן, ניתן לשבת בקבוצות קטנות ולשתף בסיפורי ההתמודדות. אפשר שכל ה"מעיין" ישבו יחד בקבוצה אחת. קבוצה אחרת תהווה את ה"בורות" וכד..

9. תצפית מתבוננת – הר עמשא

הר עמשא הוא הר בהרי חברון, מדרום ליישוב הר עמשא ו-13 ק"מ צפונית לערד. גובה ההר 859 מטר מעל פני הים ומפסגתו ניתן להשקיף על שטח דרום מדבר יהודה ועל בקעת ערד, צפון הר הנגב ומצפון, על הרי חברון. ההר נמצא בתחום השיפוט של מועצה אזורית תמר, וסביבו שמורת טבע מוכרזת, "שמורת הר עמשא". ההר קיבל את שמו בעת החדשה על שם עִמְשָׁא בֶן יֵתֵר, דמות מקראית, שהיה שר צבאו של אבשלום בעת המרד בדוד ומאוחר יותר שר צבא דוד המלך. בהר עמשא עברה הדרך הרומית הקדומה מירושלים לאילת.

על פסגתו של הר זה נערוך תצפית מתבוננת.

נדבך מאד משמעותי ביציאה שלנו אל הטבע הינה החיבור בין מה שמתגלה לעינינו במסלול (המראות, הנופים והצמחים) לבין השיח האישי והבינאישי שלנו. אחד הכלים המשמעותיים להבנת נדבך זה הינה התצפית המתבוננת. תצפית בדרך כלל מתנהלת באופן כזה שהמדריך עומד ומסביר למשתתפים היכן הם נמצאים ומה הם רואים לפנייהם. במסע משמעותי נרצה לשנות את אופי התצפית ולהפוך את המשתתפים לפעילים יותר. כאשר נגיע לנקודת התצפית נעמוד כולנו בשורה או חצי עיגול באופן בו כולנו כקבוצה יכולים לראות את הנוף. נפתח בהסבר קצרצר על המקום בו אנו עומדים. כעת נשאל את המשתתפים מה הם רואים מולם ויחד איתם נגלה את אט אט את כל העומד מולם. נבחר להתמקד רק בדבר אחד או שניים הבולטים בתצפית ולא נעמיס באינפורמציה. לדוגמא

—
משתתפת: אני רואה גדר

מנחה: מצוין, מי עוד רואה את הגדר? למה לדעתכם היא משמשת? מה יש משני צדיה? בין מה למה היא מפרידה? וכד'.

פרישת הנוף מפסגת ההר מלאה בגוונים ובסגנונות נוף שונים – מדבר, יער, גבעות והרים, בקעות, עננים, שמים תכולים ועוד. נוכל לראות את מרחבי המדבר הזהוב בעל השקט העוצמתי, את הדרך המוריקה לכיוון דריג'את, את דריג'את הססגונית, את הצבעים המתחזקים לכיוון יער יתיר ועוד...

נבקש לבחור מתוך קשת הצבעים והתצורות - כיצד הייתי בוחר לספר על עצמי?

היכן אני מוצא את דמותי בנוף? שמא במרחבים המבויתים? או שאולי אלה הצחיחים או המוריקים? ניתן לעצום עיניים ולחשוב על צבע, יסוד, טעם שמאפיין את בסיס האישיות שלי, ואז – לפקוח עיניים ולאתר נקודה בנוף שמתחברת.

נוכל גם לשאול - מי אני מתוך המוצג בנוף בבסיס, במדבר שלי, ומה הייתי רוצה להוסיף לזה עוד?

נחלק למשתתפים קרטוני ביצוע ועפרונות רישום ונאפשר לכל אחד לצייר את החיבור בין הבסיס לתוספת, בין ההתחלה הפנימית להמשכה בנוף. לא חייבים להיות ציירים מוכשרים לשם כך, כל שרבוט הוא טוב מבחינתנו. למתודה זו שתי מטרות עיקריות: האחת היא ההתנסות והחווייה שבציור הנוף והשנייה היא בהדגשת נקודות המבט הייחודיות הקיימות אצל כל אחד מאתנו והעמקת ההבנה של ההיגיון הפרטי האישי של כל משתתף.

לאחר כחמש דקות של ציור נמשיך בדרכנו עד שנמצא נקודה נוחה ומוצללת לשיבה ושיחה על הציורים שצוירו. בסבב נשאל שאלות הבהרה כגון:

- האם קל לי לאפיין את עצמי?
- מה היה לי פשוט יותר – למצוא את עצמי פנימית או בנוף?
- האם המפגש בין הפנים לנוף הייתה בעבורי חיובית או שלילית?
- אפשר לערוך סבב: כעת אני מרגיש כמו – מדבר, ים, הר, עמק, נחל, גת עתיקה וכו'.
- ואח"כ - מתי הרגשתי מדבר?
- מה זה אומר להרגיש מדבר?

לסיכום, נקריא את שירה של אווה קילפי

תגיד מיד אם אני מפרע,

הוא אמר קשנכנס מבעד לדלת,

ואני תקף מסתלק.

אתה לא סתם מפרע,

השבת לך,

אתה מטלטל את כל קיומי.

פרוץ הבא.

10. יער יתיר

אנו נכנסים כעת ליער שבו נשהה בימים הקרובים. יער יתיר. חבל יתיר, השוכן באזור המעבר שבין הרי יהודה והנגב, הוא מרחב הררי שפסגותיו מתנשאות עד כ-850 מטר מעל פני הים. כמקום השוכן בספר המדבר, כמות המשקעים בחבל יתיר זעומה למדי ומסתכמת בכ-250 מ"מ גשם בשנה בממוצע. רוב השטח מכוסה סלעי קירטון שאינו מחלחל מים כמעט – תכונה המוסיפה ליובש הקרקע. בשנת 1964 החלו יערני קק"ל נטיעת היער "כנגד כל הסיכויים", למרות זאת, היער הלך והתפתח עד שהפך לגדול ביערות ישראל שמשתרע כיום על פני כ-40,000 דונם. היער טומן בחובו חידה מרתקת. האורנים שהמצויים כאן כלל לא היו צריכים לחיות באזור מדברי זה. אם כן, כיצד הם שורדים את תנאי מזג האוויר? עובדה זו הינו חידה מרתקת. במחקרים רבים שנערכו במקום הסתבר כי כל פרט, כל עץ בפני עצמו הינו בעל יכולת הסתגלות והשתנות בהתאם לתנאי הסביבה. וכך העצים מצאו את הדרך להתאקלם ולהתמודד גם עם התנאים הלא רגילים הללו.

מעניין לחשוב באיזה מקום או תקופה בחיים אנחנו נאלצנו להסתגל לסביבה חדשה או תנאים חדשים. כיצד עשינו זאת? במי נתמכנו? ומה האופן בו התמודדנו עם המציאות החדשה?

11. מהם שורשים? שורשי האלה

בהגיענו לעץ אלה אטלנטית נתיישב בצלו. נבקש מהמשתתפים לשבת בשקט מוחלט למספר דקות ולנסות לבדוק מה מסייע להם לשבת כך בשקט. לאחר תרגיל "הזדהות עם עץ", עוד בטרם נפתח בהסברים אודות האלה, ננסה ללמוד את תכונותיה וסיפורה דרך המראה שלה:

- **בן כמה אותו העץ תחתיו אנו יושבים?**
- **אילו פירות יש לו?**
- **מה משדר גזעו?**
- **במה ייחודי מראהו?**
- **האם אנו רואים את סך כולו או שמא יש לו המשך המוסתר מן העין?**
- **היכן הוא ממוקם ביחס למרחב?**
- **האם הוא מזכיר לי מישהו או משהו?**
- **אילו תכונות צריך עץ כדי להתקיים במדבר?**
- **האם אני עצמי הייתי יכול להתקיים בתנאי מדבר?**

לאחר מכן נערוך עם המשתתפים סבב אסוציאציות על המילה שורש או שורשים. הכלל המשמעותי בסבב הוא שאסור לחזור על אסוציאציה שכבר נאמרה. ניתן לעשות גם שניים ושלושה סבבים וכך לאט לאט מתגלות משמעויות חבויות ומחשבות עמוקות בנוגע לשורשים.

מבחינה בוטנית, שורש הוא איבר הקיים אצל צמחי זרע וחלק מהשרכים. השורש מתפתח לרוב מתחת לפני הקרקע ומשמש לעגינת הצמח בקרקע (לאחיזה וחיבור של הצמח לקרקע) וכן לספיגת מים וחומרים אי אורגניים. תפקידו של השורש בצמח לא מסתיים באספקת מים ומינרלים מן הסביבה בנוסף, השורש יכול לשמש לאגירת מזון, לאורור, ולרבייה אל-זוויגית.

כעת נרצה לשאול לגבי השורשים:

- **האם לדעתכם יש קשר בין גודל העץ לגודל השורשים? לצורתם? לאופיים?**
- **נעמוד מול עץ מסוים ונשאל כיצד המשתתפים מדמיינים את השורשים שמצויים באדמה מתחתיו.**

מעניין לדעת כי לצמחים שורשים שונים מאד זה מזה. ממש כפי שבני האדם שונים זה מזה. באסטרטגיות ההתמודדות שלהם. לפריסת השורשים בקרקע אין קשר למראה החיצוני של העץ. פריסת השורשים נקבעת לפי סוג הצמח וגם לפי האופן בו הוא מחפש אחר מים. לדוגמה צמחים הגדלים באזורים צחיחים כמו אלה ואלון מגדלים, מיד עם נביטתם, שורש שיפודי עמוק שנפחו גדול בהרבה ביחס לנוף. זאת כדי להתכונן מהר לתנאי הקיץ השחונים, בהם הרטיבות רק בעומק הקרקע. כלומר השורשים, שמוסתרם מעינינו, יכולים להיות אף גדולים בהרבה מהעץ שמצוי מעל פני הקרקע והם אלו שמחזיקים את העץ ושומרים על חיותו.

היבט נוסף מעניין הינו כי לאורנים מערכת שורשים רוחבית וכנראה בשל צפיפות הנטיעות השורשים של העצים נפגשים, מתמזגים ומשתפים פעולה בספיחת מים ומינרלים. גילו תופעה זו כאשר שמו לב שגדמי עצי אורן הנמצאים ביער אינם מתים. כלומר, הגדם אינו נרקב או מתפורר אלא שומר על חיות הודות לסוכרים שהוא מקבל דרך השורשים שהתמזגו עם שורשי עץ בעל עלווה. הגדם מצדו מגדיל את שטח הפנים של השורשים וכך הוא תורם את חלקו לשותפות.

12. השורשים שלי – יחידה מרכזית

נקרא יחד קטע של הרש"ר הירש המתאר את חשיבותם של השורשים:

תקומתו של העץ איננה מושרשת בענפים ובעלים ובפירות המפוארים – אלא בשורשיו, שהם מחזיקים במקום אשר הרוחות והסערות לא תגענה שמה. הם מתחזקים על מקור מים חיים של התחדשות. העץ איננו דואג בזמן שהסערות תופסות אותו, מנענעות אותו כופפות אותו – הוא לא נע ולא זע ממקומו, וכל זמן שהוא לא נעקר ממקומו, היה תהיה לו תקומה!
רש"ר הירש, במעגלי השנה, ט"ו בשבט

משחק פתיחה – "מי אני?" – המשתתפים מסתובבים בשטח שהוגדר על ידי המדריך, כאשר המנחה מוחא כף. כל משתתף צריך לעמוד מול משתתף אחר ולענות על השאלה מי אני. עושים זאת שלוש פעמים ובכל פעם צריך לענות תשובה אחרת, אסור לחזור על אותה תשובה פעמיים.
בסופו של המשחק נשאל:

- **האם עניתם בקלות על השאלה?**
- **האם הייתה להם התלבטות בתשובות? ננסה לעמוד על סוגיית המבוכה נוכח השאלה והקושי בהגדרה. נשמע קצת אילו תשובות שונות אלו, כיצד בחרו להגיד עצמם.**
- **מתי היה קל יותר ומתי קשה יותר?**
- **מדוע קשה לנו לומר מי אנחנו. ממה מורכבת התשובה?**

"מי אנחנו?" זו שאלה גדולה ועמוקה. היום כשפגשנו צמחים ועצים ניסינו לרדת אל שורשיהם בכדי להכיר אותם. ידועה האמרה – "כי האדם עץ השדה" (דברים, כ, יט). ובכן, אם האדם עץ השדה, נעבור כעת ללמוד על שורשיו של האדם, ננסה לחשוב מהם וכיצד הם משפיעים על חיינו. ביחידה זו ננסה לרדת אל השורש שלנו ולבחון האם הדבר יקל על מציאת תשובה לשאלה זו.
ראשית נשאל מהם שורשיו של האדם? בכדי לענות על שאלה זו נפנה ללימוד קצרצר של טקסט ממסכת אבות המתאר את שורשיו של האדם בעיני חכמי המשנה. מסכת אבות הינה ספר פילוסופיה יהודי ובה אמירות הגותיות המיוחסות לחכמי המשנה:

הוא ה'יה אומר, כל שחכמתו מרבה ממעשיו, למה הוא דומה?
לאילן שענפיו מרבין ושרשיו מעטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו.
אבל כל שמעשיו מרבין מחכמתו, למה הוא דומה?
לאילן שענפיו מעטין ושרשיו מרבין,
שאפלו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו,
שנאמר (ירמיה פרק יז פסוק ח), והיה בעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו

- מהם שורשי האדם על פי המשנה במסכת אבות?
 - האם אתם מסכימים עם המשנה?
 - מה לדעתכם מהווה את שורשיו של האדם? (חברים? משפחה? מחשבות? רגשות? מעשים? חלומות? ועוד?)
 - נאסוף תשובות מהמשתתפים, אנו מניחים כי המשתתפים ידברו על משפחה, הורים, מסורת, אולי גנטיקה וגם על תכונות שהם תכונות שורשיות באדם מסוים ואף על תחביבים שהם אלו המעניקים לו כוח. נאפשר תשובות שונות וננסה להבין מהמשתתפים מה הם חשים שמהווה את השורש שלהם בחייהם. מהו הדבר שמחזק אותם כפי שטען הרש"ר הירש.
 - האם אדם יכול לבחור להחליף את שורשיו או שהם קבועים מראש?
 - כיצד משפיעים שורשי האדם על חייו?
 - האם שורשים הם דבר חיובי או שלילי? אולי הם רק דבר מגביל ושאינו מאפשר?
- לאחר הדיון נזמין כל אחד ואחת מהמשתתפים למלא את תעודת הזהות שלהם במחברת המסע.

תעודת זהות- אתה עולם ומלואו, יחיד ומיוחד אין כמוך אף אחד

שם: _____

תאריך לידה: _____

המזל שלי, על פי לוח המזלות _____

הורים: _____

אחים ואחיות: _____

ארץ/עיר לידה _____

פרטים מזהים: _____

צבע שיער _____ צבע עיניים _____

סימנים מזהים _____

חלום שאני רוצה להגשים _____

איך אני קם בבוקר? _____

מקצוע אהוב _____

חיית מחמד _____

מאכל אהוב _____

מוסיקה שאני אוהב לשמוע _____

דברים שאני אוהב לעשות _____

תכונות אופי בולטות: _____

באיזו תכונה אני גאה במיוחד _____

מהם ה"שורשים" שלי כאדם? (הדברים ששומרים עלי נטוע בקרקע):

לאחר מילוי תעודת הזהות, נחלק את המשתתפים לזוגות בכדי להעמיק ולחשוב באופן אישי ואינטימי מה השורש של כל אחד מאתנו. נבקש מהם לשתף בתעודות הזהות שמילאו ולהוסיף

ולראיין האחד את השנייה בשאלות שלא מופיעות במסמך זה ומאפשרות לשתף בסיפור חייהם. חשוב שיכתבו את הרשמים במחברת המסע שלהם בכדי שתתחיל להיות נדבך משמעותי המלווה את המסע וינסו יחד להגיע למסקנה והגדרה מה השורשים של כל אחד. מה הוא בוחר להגדיר כשורשיו.

קיימות כמה אפשרויות לסיכום היחידה, הבחירה באפשרות סיכום מסוימת תלויה ברמת הפתיחות שלדעתנו מתאימה לקבוצה בשלב זה. בקבוצות רבות יתכן ואין מקום לשיתוף עמוק של מה שהתרחש בזוגות ולכן נבחר ליצור מיצגים שהם יותר הומוריסטים ומשעשעים אך עדיין מייצגים את השורש עליו דובר ונשאיר את השיח האינטימי בקבוצות הקטנות בלבד. **בקבוצות שבהם מתאפשר שיח עמוק בקבוצה ניתן לערוך סבב בו כל אחד אומר בקצרה את מחשבותיו האישיות בנושא. לשיקול דעתכם.**

- **סבב בו כל אחד יתאר את שורשיו האישיים.**
- **יצירת מיצג אישי או זוגי מחומרים המצויים בסביבה, ענפים, עלים, נעליים והם עצמם. מיצג המתאר את השורשים האישיים שלהם – ואז לעשות סבב שבו הם מציגים את המיצגים ומסבירים אותם.**
- **לתת להם זמן ליצור מיצג קבוצתי של שורשיהם כקבוצה – אפשרות שמאד מתאימה לגיבוש קבוצתי לקראת הימים הבאים.**

13. ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד – סיכום יום

בסיכום היום נרצה לאסוף את כל שהתרחש היום ולשמוע מהמשתתפים על חוויותיהם ותחושותיהם ביחס למאורעות היום. נחלק לכל המשתתפים נרות. נציב נר אחד במרכז המעגל. במהלך הסבב כל אחד ידליק את הנר שלו בעזרת הנר שבמרכז המעגל, יניח לידו את הנר ויספר על נקודת אור שהייתה לו במהלך היום, משהו ממהלך היום שממשיך להאיר בתוכו. נושא או דיון שהתחבר אליו. חבר שעזר לו. מקום שנהנה לטייל בו. וכד. את הנר הראשון אנחנו נדליק ונאמר את נקודת האור שלנו כמנחים. נזכיר אמירות של משתתפי הקבוצה ונחזק את הקבוצה על פועלה במהלך היום. חשוב להדגיש כי הדוגמא שלנו היא שתוביל את השיח בהמשך ולכן חשוב שהיא תהיה נוגעת, אישית ומשמעותית. מאד חשוב למשתתפים לשמוע גם מה עובר על המנחה וחיפה אישית ממוקדת יכולה לקדם את השיח בקבוצה.

נשמע את כל המשתתפים ואז נשיר יחד בעת שהנרות דולקים את השיר "עוד חוזר הניגון" נאחל לכל המשתתפים שכל אחד ואחד ימשיך למצוא את הניגון שלו והדרך שבה הוא צריך ללכת בזכות שורשיו המיוחדים. בסיום השיר נכבה יחד את הנרות ונפנה לשינה.

עוד חוזר הניגון/נתן אלתרמן

עוד חוזר הניגון שזנחת לשווא
והדרך עודנה נפקחת לאורך
וענן בשמיו ואילן בגשמיו
מצפים עוד לך עובר אורח

והרוח תקום ובטיסת נדנדות
יעברו הברקים מעליך
וכבשה ואיילת תהיינה עדות
שליטפת אותן והוספת לכת

ויידך ריקות ועירך רחוקה
ולא פעם סגדת אפיים
לחורשה ירוקה ואשה בצחוקה
וצמרת גשומת עפעפיים.

עוד חוזר הניגון שזנחת לשווא
והדרך עודנה נפקחת לאורך
וענן בשמיו ואילן בגשמיו
מצפים עוד לך עובר אורח

יום העץ: "תקומתו של העץ"

רציונל:

ביום זה נרצה להרחיב את השיח משיח על שורשים אישיים לשיח על שורשינו כעם. לצורך כך ניגע במסורות משפחתיות ונפגוש דמויות מיוחדות מן העבר. במהלך היום נדגיש את הדילמה של חידוש מול מסורת ונחשוב אילו ערכים אנחנו מעוניינים להעביר לדורות הבאים.

מטרות:

- המשתתפים יבינו את האופן בו מתגלגלת מסורת.
- המשתתפים יחשבו מהם שורשי של העם.
- המשתתפים יפגשו דילמות שהעסיקו את הדורות הקודמים.
- המשתתפים יבחנו את הרלבנטיות של דילמות העבר לימנו.
- המשתתפים יפנימו את העובדה כי קיים שוני וגיוון בתוך העם ויחשבו על היתרונות של עובדה זו.

מבנה היום:

1. פתיחת יום – דוש
2. יחידות על מסורת בדרך לחרבת ענים – יחידת משחק ויחיד שיתוף אישי
3. שביל המתקנים החקלאיים וחרבת ענים
4. יחידה מרכזית
5. חזרה אל מרכז השדה באופניים
6. יצירת פסיפס
7. מופע פיוטים
8. סיכום יום

1. פתיחת יום

בוקר היום השני הינו חשוב מאד כיוון שהוא בעצם הפעם הראשונה בה החניכים מתעוררים בשטח. חשוב להקפיד על השכמה בזמן ועל מדורה שתהיה מוכנה מבעוד מועד לקלוט את הקבוצה עם תה ופינוק של בוקר כמובן. מטרתה של פתיחת היום (לעומת ההיכרות ביום הראשון) הינה להעלות על סדר היום את הנושא היומי ולעורר שאלות הקשורות אליו בכדי לגרות את הסקרנות והעניין לקראת הבאות.

את היום הקודם סיימנו בשיחה משמעותית על השורשים האישיים של כל אחד מאתנו. בין אם זו המשפחה, תכונות האישיות הבולטות או התחביבים. שוחחנו על שורשיו של אדם פרטי והכוחות המזינים של כל אחד מאתנו. היום נרצה להרחיב את המטרייה ולדבר על העץ שלנו כעם. מהם

מקורותיו? מניין יונק? ומהו הסוד להתפתחותו? האם הוא סוד התפתחותו נעוץ בענפיו הרבים?
בפירותיו? בעלעליו?

נעביר בין התלמידים את התמונה של דוש ונשאל אותם מה הם רואים שמתרחש בתמונה? מה
לדעתם האמירה של דוש על תקומתו ומקורותיו של העץ?

נשאל:

- מה דוש מוצא?
- האם יש קשר בין העץ? הצמרת והשורשים? האם השורשים ניזונים מהעץ?
- האם מה שנמצא הוא אוצר או גרוטאה?

ולאחר השיח על התמונה –

- האם אתם מזדהים עם התמונה? מסכימים או לא?
- מה באמת אנחנו מוצאים שם מתחת לאדמה והאם כדאי לחפור?
- ומה אנחנו עושים עם מה שמצאנו? האם זה רלוונטי אלינו כיום?

היום נטייל לעיר העתיקה ציפורי. עיר היוותה מרכז יהודי משמעותי בתקופת המשנה והתלמוד. נפנה לגלות את נפלאות המקום, ללמוד על אותה התקופה ולחשוב האם המסורות המתגלגלות מאז ועד היום רלוונטיות אלינו באיזושהי צורה.

2. יחידות לאורך המסלול עד לחורבת ענים:

נפתח את המסלול ביחידה משחקית וכיפית הקשורה לנושא המסורת ושרשרת הדורות, ניתן לבחור אחד מהמשחקים הנ"ל:

- **טלפון שבור** – יושבים במעגל, הראשון אומר מילה בסוד למי שיושב לידו וכך עוברת המילה עד שמגיעה אל האחרון. ובסוף הסבב בודקים האם המילה נשארה אותה מילה ולאילו גלגולים התגלגלה בדרך.
- **טלפון מתוקן** – יושבים במעגל, הראשון אומר מילה בסוד למי שיושב מימינו. וכל אחד בתורו מוסיף מילה. בסוף בודקים מה הסיפור אליו התגלגלו, איזו מילה כל אחד הוסיף ומה התרחש בדרך. ניתן גם לפנות אל הראשון ולשאל אם זה הסיפור שחשב שיצא, מה הפתיע אותם בסיפור וכד.
- **סיפור מתגלגל** – מוציאים שלושה משתתפים מהמעגל. ואז מכניסים את הראשון, אחד המשתתפים האחרים מספר לו סיפור עמוס פרטים ואירועים. כעת מכניסים את השני ואותו משתתף ששמע צריך לספר ולאחריו את השלישי. עד שהשלישי מספר לקבוצה כולה את הסיפור. זה יוצא מצחיק מאד ומשעשע. ובסופו של המשחק משוחחים עם הקבוצה על מה קרה לסיפור בגלגולים השונים.
- **מעבירים תנועות** – עומדים במעגל, המשתתף הראשון עושה תנועה מסוימת בגופו, השני צריך לעשות את אותה התנועה ולהוסיף עליה וכך גם השלישי והרביעי, עד שנוצא ממש ריקוד מכל התנועות.
- **יצירה** – מבקשים מכל משתתף לצייר ציור שמסמל את הילדות שלהם. או לחילופין ליצור יצירה המורכבת מחומרים המצויים בשטח שמסמלת את ילדותם. ואז כל אחד מעביר את יצירתו למשתתף היושב מימינו וכעת אותו משתתף צריך לקחת את היצירה שקיבלת ולהפוך אותה לשלו, לרלוונטית עבורו.
- משתתף אחד מצייר תחילת ציור ואז מקפל את הדף ומשם המשתתף שליד מוסיף וממשיך את הציור. אפשר לעשות על דף ענק וכל אחד מהקבוצה מוסיף עד שמתקבל ציור משותף אחד.

לאחר המשחקים נשאל את המשתתפים:

- מה קרה לסיפורים, הציורים או התנועות לאורך המשחקים?
- האם הושמטו פרטים? נוספו פרטים?
- האם אנחנו מכירים סיטואציה זו מחיינו היום יומיים? מתי זה קורה לנו? ספרו דוגמא של מקרה כזה.

- האם יש דמיון בין מה שהתרחש במשחקים לבין התפתחות של מסורת?
- אילו שאלות על מסורת מתעוררות בכם לאור המתודות הנ"ל?

התרבות היהודית הינה תרבות שהתפתחה לאורך דורות רבים. תרבות שבה כל דור בחר איך לשמר את מה שהורישו לו הדורות הקודמים ומה להוסיף אל השרשרת הזו. היום ננסה לחשוף קצת משרשרת הדורות ולבחון כיצד אנו רוצים להתחבר אליה. אבל לפני כל זה נרצה לשמוע אילו מסורות מתגלגלות במשפחה שלכם.

כעת, נבקש מכל המשתתפים לנסות לחשוב על סיפור משפחתי או מסורת משפחתית עתיקה שיש להם במשפחה. הם יכולים לבחור במסורת שקשורה בחג או סתם מסורת משפחתית שהם שומרים עליה (משחק שתמיד משחקים, משהו שתמיד עושים יחד, מאכל שתמיד אוכלים בזמן מסוים- ועוד). ניתן לבקש מהמשתתפים שיכתבו במחברת המסע שלהם ואז שישבו בקבוצות קטנות ויספרו סיפור שמתגלגל במשפחה או מסורת משפחתית שיש להם. או לחילופין לאסוף במליאה בדיון חופשי. ניתן להדגיש מתוך הסיפורים המגוונים את העובדה כי אמנם כולנו חלק מאותה מדינה כיום אך כל משפחה היא ייחודית ולכל משפחה האופי והגוון המיוחד שלה.

את היחידה הזו כדאי לחלק לשתי יחידות. בעצירה אחת לשחק משחקים וליהנות מהם, לתת את משימת המסורת ולאסוף אותה נקודת עצירה נוספת, לאחר שיהיה להם זמן מחשבה במהלך הטיול. חשוב מאוד לא לוותר על החלק של השיתוף במסורות משפחתיות ולדאוג שהמשתתפים ישתפו מחיי המשפחה שלהם ויוכלו לחוות בעצמם את שרשרת הדורות. ניתן לכוון משתתפים שמתקשים לסיפורי ליל הסדר, מנהגים שונים בראש השנה וכד'. כדאי גם להכין סיפור או שניים אישיים שיעזרו להם להדגים ולהיות חלק מהשיח הקבוצתי. אפשרות נוספת היא לחלק את המשתתפים לזוגות ובמהלך ההליכה כל זוג ישוחח על המסורות המשפחתיות.

3. חרבת ענים

חרבת ענים ממוקמת בלב יער יתיר בסמוך ליישוב ליבנה. שימור השם בערבית (חרבת עוינא א תחתא והממצא הארכיאולוגי הביאו את החוקרים לזהות את המקום עם ענים של תקופת המקרא (יהושע ט"ו, ג) ועם ענים של תקופת התלמוד. אובזביוס הכומר מקיסריה שחי במאה הרביעית לספירה מתייחס בספרו לענים ואף מציין כי התקיימה עיר יהודית ובסמוך לה עיר נוצרית. בראש הגבעה של חרבת ענים ישנם שרידים של מצודה מתקופת הברזל.

כלומר היה יישוב ראשוני שנעזב מסיבה לא ברורה ולאחריו חזרו לאותו מקום והקימו בו שוב את היישוב. במובן מסוים מזכיר סיפורה של חרבת ענים את הסיפור הציוני. לפני שנים רבות חיו והתהלכו כאן אבות אבותינו וגם שנים רבות לאחר מכן המשיך העם היהודי לחוש כיסופים לציון ולשאוף לחזור לשבת בארץ. השאלה הגדולה היא מדוע קורה הדבר הזה. מה היה בזיכרון הזה שעיצב את העם היהודי לאורך הדורות.

נוכל לערוך תרגיל בו נעמוד עם המשתתפים בנקודה מסוימת, ולאחר שהכרנו אותה, נרחיק אותם כמה מטרים מאותה נקודה, נקשור לעיניהם סרט ונבקש מהם לחזור לנקודה הראשונית בעיניים עצומות. נשאל – כיצד הייתה התחושה של החזרה למקום שכבר הכירו, מה חיפשו בעת שחזרו. איך ניסו להגיע לאותה נקודה.

הדימוי של עצימת עיניים הינו משמעותי שכן ממרחק איני רואה את המקום כפי שהוא אלא כפי שהוא חרוט בדמיוני. כדי לחדד את סוגיה זו ניתן לקרוא אחד מן הטקסטים הנ"ל.

אפשרות ראשונה:

נשמע (ונשיר) יחד את שירו הראשון של ביאליק – "אל הציפור". את השיר כותב ביאליק באודסה ושם הוא מתאר שיחה עם הציפורים הנודדות שעוברות מעל ישראל בדרכם לארצות החמות. בשיר הוא מנסה לברר האם גם בישראל מתרחשים אירועים שליליים או שמא ישראל הינה מקום אידאלי החף מקושי ואכזבות.

אל הציפור/חיים נחמן ביאליק (1890)

שלום רב שובך, ציפורה נחמדת,
מארצות החום אל חלוני.
אל קולך כי ערב מה נפשי בלתי
בחורף בעזבך מעוני.

זמרי, ספרי, ציפורי היקרה,
מארץ מרחקים נפלאות,
הגם שם בארץ החמה, היפה,
תרבינה הרעות, התלאות?

הירד כפנינים הטל על הר חרמון?
אם ירד וייפול בדמעות?
ומה שלום הירדן ומימיו הבהירים?
ושלום כל ההרים, הגבעות?

ואחי העובדים, הזורעים בדמעה -
הקצרו ברינה העומר - ?
מי יתן-לי אבר ועפתי אל-ארץ
בה ינץ השקר, התומר!

כבר כלו הדמעות, כבר כלו הקצים -
ולא הקיץ הקץ על יגוני.
שלום רב שובך, ציפורי היקרה,
צהלי-נא קולך ורזני!

אפשרות שניה –

נשוחח על דבריו של ש"י עגנון בטקס קבלת פרס נובל לספרות. עגנון מתאר כי ירושלים, הגלות והכמיהה עיצבו את מי שהוא והביאו להיותו סופר.

"מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים, וגלה ישראל מארצו, נולדתי אני באחת מערי הגולה, אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עליו כמי שנולד בירושלים. בחלום, בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמהם שירי דוד מלך ישראל. בזכותה של ירושלים כתבתי את כל אשר נתן השם בלבי ובעטי."

מתוך נאומו של ש"י עגנון בטקס קבלת פרס נובל לספרות, 1966

אפשרות שלישית –

יהודה עמיחי, המתאר את הקשר בין הגעגוע למעשה כקשר בין הפרי והפרח.

'הגעגועים הם הפרי,

המעשים והדברים שבאמת קורים בעולם

הם הפרחים שנובלים מהר ולא נשארים,

הפרי נשאר קצת יותר ובו זרעים לגעגועים הבאים

השורש נשאר באדמה'

יהודה עמיחי

וכעת נעבור לשוחח על תחושות עכשוויות בנושא, נשאל :

- מה קרה במרווח בין הזמן שהיינו כאן בימי קדם לעכשיו.
- מה השתנה בעם שלנו ובעולם בכלל?
- האם החיים שאנו מקיימים היום צריכים להיות דומים או שונים לחיים שהתנהלו כאן בעבר?
- האם עלינו להמשיך את אותו חוט או לשנות ולהשתנות.

את הדיון בשאלות הללו לא נמצה עד הסוף, נשאיר אותן לא פתורות כדי להמשיך ולהעמיק בהן ביחידה המרכזית.

4. בית הכנסת

ובשולי הגבעה שרידיו המרשימים של בית הכנסת מתקופת התלמוד. בית הכנסת בחורבת ענים נחשף בסוף שנות ה-80 של המאה ה-20 ע"י צבי אילן ודוד עמית. אופיו האדריכלי מתאים ליתר בתי הכנסת במרחב הר חברון ולהם פתחים למזרח, ללא עמודים המחזיקים גג ומתחם מקודש עם במת ארון קודש לצפון. בתי הכנסת של תקופת התלמוד מאופיינים על ידי אדריכלות ברורה על פי מיקומם בארץ ישראל. חוקרי בתי הכנסת הקדומים מצביעים כיום על סממנים משותפים לבתי הכנסת אל אותו מרחב גיאוגרפי. בתי הכנסת של הר חברון בנויים אבן גיר מקומית ופתחי המבנה נמצאים בקיר המזרחי בדרך כלל. המתפללים היו נכנסים לבית הכנסת ופונים צפונה לכיוון ירושלים, זאת ניתן לדעת על פי מיקומה של הבמה עליה הונח ארון הקודש. רחבת בית הכנסת רוצפה באבן ובמקומות מסוימים באומנות פסיפס. מערך הישיבה היה בצמוד לקירות על גבי ספסלים סביב מוקד בית הכנסת. במרבית מבתי הכנסת של הר חברון לא נמצאו עדויות לקומה שניה, והקירוי בוצע על ידי קורות אבן לאורך קירות המבנה. בדומה לבתי הכנסת של הר חברון.

ראשית נשאל את המשתתפים מה המקום בו אנו נמצאים. לאחר שיגלו כי זהו בית כנסת, נשאל אותם כיצד הם יודעים לזהות שזהו בית כנסת. מה במבנה נראה להם מתאים לבית כנסת? או שמא המבנה שונה מאד מבית כנסת שהם מכירים היום?

נשאל – מה המטרה של בית הכנסת לדעתכם? מה מקומו של בית הכנסת בחיים שלכם? יתכן ויאמרו כי זהו מקום של תפילה לאלוהים / מקום של חיבור למסורת / מקום מפגש של אנשים. ננסה לראות יחד כיצד אמירות אלו מתיישבות עם תכנון ובניית המקום בו אנו נמצאים. בית הכנסת במקורו הינו מקום של כינוס קהילתי, לכן מופיע בו השורש "כנס". מקום בו כולם מתכנסים. נמצאו בתי כנסת שמתוארכים גם לתקופת ימי בית שני כשבית המקדש עדיין היה קיים והמוקד של פעילותם היה כנראה ההתכנסות לקריאה בתורה. הנושא של התפילה נכנס בשלב מאוחר יותר. נשאל האם לדעתם בית הכנסת הזה דומה או שונה מבתי כנסת שהם מכירים היום? וננסה לחשוב כיצד התגלגל המבנה של בית הכנסת להיות כפי שהוא מוכר לנו היום. והאם היינו רוצים להעניק משמעות נוספת לבתי הכנסת בימנו.

5. יחידה מרכזית

השאלה המרכזית של היחידה הינה - מה תפקידי בשרשרת הדורות היהודית? מה אני לוקח מזה? איזה מקום יש לזה או אין לזה בחיים שלי היום? האם אני תופס עצמי בתפקיד ה"משמר", בתפקיד ה"מחדש" או שמא ה"יוצר"?

בהמשך לסיור בחרבת ענים ולשיח על התחדשות מול מסורת נפתח את היחידה המרכזית

לאחר השיח נפנה ללימוד טקסט תלמודי הטוען כיצד צריכה להתקיים מסורת. נדגיש בפני התלמידים את המעמד המיוחד בו אנו לומדים טקסט תלמודי במקום בו היה קיים ישוב יהודי בתקופת התלמוד.

על הנפשות הפועלות בטקסט :

ר' יהושע בן לוי – רבי יהושע בן לוי היה אמורא ארץ-ישראלי בדור הראשון לאמוראים, בראשית המאה השלישית. רבי יהושע בן לוי השתייך לדור המעבר בין תקופת התנאים לתקופת האמוראים. היה ראש ישיבה בלוד, ורק בסוף ימיו הייתה ישיבתו בטבריה. היה עשיר ובעל נכסים. "עשרה נכנסו בחייהם בגן עדן, ואלו הן: חנוך בן ירד, ואליהו ומשיח, ואליעזר עבד אברהם, וחירם מלך צור, ועבד מלך הכושי, ויעבץ בנו של רבי יהודה הנשיא, ובתיה בת פרעה, וסרח בת אשר, ויש אומרים מלך צור הוצא ונכנס תחתיו ר' יהושע בן לוי". (מסכת דרך ארץ זוטא)

ר' חייא בר אבא - רבי חייא בר אבא הכהן, אמורא מהדור השלישי, נולד בבבל, עלה לארץ ישראל ולמד אצל רבי יוחנן. בצעירותו הספיק להכיר את רבי חנינא ורבי יהושע בן לוי, רבי חייא היה עני עד כדי כך שתואר בתלמוד כי נעליו היו מטולאות, ומשכך החליט רבי חייא לצאת לחו"ל למצוא פרנסה. נפתח בקריאת הסיפור, נקרא כל פעם משפט ונבאר את המילים הקשות. נבקש להסביר את הפשט בתיאור של ימנו ולאחר מכן נתחיל בשאלות על הטקסט ומשמעותיו.

ר' יהושע בן לוי היה רגיל לשמוע פרשה מבן בנו בכל ערב שבת.

פעם אחת שכח ונכנס לרחוץ באותם מרחצאות של טבריא,

והיה סמוך על כתפו של ר' חייא בר-אבא.

נזכר שלא שמע פרשה מבן בנו, חזר ויצא.

ירושלמי מסכת שבת פרק א הלכה ב, דף ג טור א

- מה התרחש בסיפור? ספרו את הסיפור במילים שלכם.
- מדוע חשוב לרבי יהושע לשמוע פרשה מנכדו?
- מי פעיל ומי סביל בקשר של ר' יהושע ונכדו? מי מלמד ומי לומד?
- ניתן להוסיף את אמירותיו החריגות והמיוחדות של ר' יהודה נשיאה בעניין : הוא העריך מאוד את לימודם של "תינוקות של בית רבן" כלומר ילדים הלומדים בבית רבם, ומפורסמת האמרה הבאה שאמר בשמו תלמידו, ריש לקיש: "אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן." באותו עניין נמסרה בשמו ההלכה הבאה: אין מבטלין תינוקות של בית רבן (מלימודם) אפילו לבנין בית המקדש."
- איך לדעתכם ממשיך הסיפור?
- תארו מה מתרחש במפגש של רבי יהושע ונכדו (אפשר גם להציג)

קעת נפנה ללימוד בחברותא. חברותא היא מתודה של לימוד בה התלמידים מתמודדים עם הטקסט בעצמם, בזוגות או בקבוצות קטנות הם קוראים ודורשים את הטקסט. הרציונל שמאחורי שיטה זו מבטא את החשיבות הרבה של ערך הלימוד עצמו - השאיפה היא לפתח בקרב הלומדים את היכולת ללמוד, להקנות להם את הכלים והמיומנויות הנדרשים להתמודדות עם טקסט: לפתח את החשיבה

היצירתית והאסוציאטיבית ולחבר את החומרים לעולמם האישי. נקודה מרכזית נוספת הנה החוויה שבלמידה המשותפת המאפשרת הקשבה, שיתוף והפרייה הדדית - היא מזמינה את משתתפיה למסע אסוציאטיבי הנרקם במשותף ומחבר מספר נקודות מבט, דרכי חשיבה ורעיונות. חווית הלימוד בחברותא גורסת כי אין אמת אחת ואין דרך בודדה להשיגה - החיפוש אחר הדרך, הרדיפה אחר הפתרון האולטימטיבי (אף כי לא המושלם) הוא העניין עצמו - הדרך, שאלת השאלות, מציאת ההקשרים ובחינת האופציות - הם לב ליבה של החברותא.

אמר לו ר' חיא בר-אבא: ולא כן לימדתנו, רבנו - אם התחילו אין מפסיקים?

אמר לו: חיא בני, קלה היא בעיניך? שכל השומע פרשה מבן בנו,

כאילו הוא שומעה מהר-סיני,

שנאמר: 'זהודעתם לבניך ולבני יום אשר עמדתי לפני ה' אלוהיך בחורב'.

ירושלמי מסכת שבת פרק א הלכה ב, דף ג טור א

- ספרו את הסיפור במילים שלכם.
- מה מפריע לר' חייא?
- הסבירו את תשובתו של ר' יהושוע.
- מה דעתכם על תשובתו?
- האם ילדים יכולים ללמוד הורים? נכדים סבים וסבתות?
- האם קיימות סיטואציות כאלה היום? תנו דוגמא
- כתבו את הסיפור בהתאמה לימנו.

במליאה נדון עם המשתתפים בסיפור הנ"ל. ראשית נוודא שכולם הבינו את פשט הסיפור. שנית, נעמוד על ההבדלים בין הסיפור הקודם לסיפור זה ונסה להוסיף מימד נוסף לחשיבותה של המשפחה. בסיפור זה ר' יהושוע לא מעביר מסורת לנכדו וגם לא דואג שהוא ילמד את התורה העתיקה אלא להפך. בסיפור זה הנכד הוא שמקריא לסבו מהפרשה, הוא זה שמחדש חידושים בתורה במסורתית והעתיקה ורבי יהושוע לומד איתו וממנו כשווה בין שווים ומחשיב את קריאתו ואמרותיו למעמד הר סיני. הפעם, הדור הצעיר הוא הפעיל, המחדש והיוצר והדור המבוגר מקשיב, לומד ונהנה מהחידוש.

את היחידה נסיים במתודה של היגדים בה כל אחד כותב היגד על משהו שהוא רוצה לשמר ממסורת הדורות שקדמו לו. והיגד אחד של דבר שהיה רוצה לחדש. שמים את כל ההיגדים על הרצפה ואז מבקשים מכל אחד שיעמוד ליד היגד שהכי מתחבר אליו ואחר כך ליד ההיגד שזר לו ביותר ושאתו מסכים ברמה הנמוכה ביותר.

מתיישבים במליאה ומשוחחים -

- מה בעינינו ירושה משמעותית שקיבלנו מהדורות הקודמים?
- כיצד ניתן לשמר ירושות אלו?

- מה היינו רוצים לחדש?
- מה היינו רוצים לבטל או למחוק? מה יוצר בנו אי נוחות?
- כיצד הרגשנו כשמישהו החזיק במעגל בדעה שונה לחלוטין משלנו?
- מה האיזון הנכון בעינינו לחידוש מול מסורת?

לעיון חותם נבחר את אחד הטקסטים המופיעים מטה –

"דור מחדש ויוצר אינו זורק לגלי האשפה את ירושת הדורות. הוא בוחן ובודק, מרחיק ומקרב, ויש שהוא נאחז במסורת קיימת ומוסיף עליה. ויש שהוא יורד לגלי גרוטאות, חושף נשכחות, ממרק אותן מחלודתן, מחזיר לתחייה מסורת קדומה, שיש בה כדי להזין את נפש הדור מחדש."

ברל כצנלסון

...או אז הלכתי להעלות בסיאנס את אחד מאבותיי מהעיירה הקטנה בדרום רוסיה, ואמרתי לו: סבא, אומרים לי שהזהות היהודית שלי לא ברורה. עזור לי להבהיר אותה.
שאל אותי סבא: צאצאי היקר, מה אתה עושה?
אמרתי לו: הקמתי מדינה.
אמר לי: יש דבר כזה, מדינת יהודים?
אמרתי לו: כן.
אמר לי: לא יתכן. מה עוד אתה עושה?
אמרתי לו: כדי שתהיה מדינה צריך להגן עליה. הקמתי צבא.
מה, יש ליהודים צבא?, הוא שואל.
כן, אני עונה.
מה עוד אתה עושה?
אמרתי לו: טכנולוגיה וחקלאות ומדע, ותחבורה ומדיניות ותקשורת וטלוויזיה וחלל, ומשפחה שוות מעמד לאיש ולאישה וכו'.
אמר לי: בני, אני לא יכול לעזור לך. באמתחת הזהות שלי אין חומרים כאלה.
תגדיר את עצמך בעצמך.

צבי כסה, "אובססיה ישראלית", הארץ, 5.1.90

סָבִי

קָבֵל מֵאֲבִי מְגֵלָה

תְּעִידַת יוֹחֲסִין מְגֵלַת קֶלֶף

וְאֲבִי קָבֵל מֵאֲבִיוֹן

אֲבִי קָבֵל מֵאֲבִי

אֵב מֵאֵב

עַד זְקֵנִי הַפְּנִסֶּת הַגְּדוֹלָה .

וְכֹאֲשֶׁר עָלָה זְקֵנִי בְּשִׁלְמָתוֹ הַפְּלוּלָה

וְכֹאֲשֶׁר עָלָה לֶאֱרָץ אֲבוֹתָיו הַגְּדוֹלָה

עָפָה הַמְּגֵלָה לְאֶנְחוֹת

עָפָה הַמְּגֵלָה בְּרִיחוֹת

שְׁמוֹת נְשָׂרָפִים וְאוֹתִיּוֹת פּוֹרְחוֹת .

מֵאֶז

תוֹעָה עֲדִין בְּסוּפָה הַקְּשָׁה

מחפש אחר מגלתי הרמוסה

באור ובאוב .

אין זאת כי אצטרף לכתב

החל מעכשו

מגלת יוחסין מגלה חדשה

המתחילה בי.

בלפור מידד חקק

6. פסיפס קבוצתי

כעת המסורת מונחת בידינו והשאלה המשמעותית היא כיצד ומה נעביר אל הדורות הבאים אחרינו. כעת נרצה לפנות ליצור פסיפס קבוצתי שיישאר במרכז השדה ויהווה מעין מסורת מסעות הבאים אחרינו. נרצה ליצור יחד פסיפס שיבטא את הייחודיות של המגוון האנושי המצוי בקבוצה שלנו ולמסורות הייחודיות שכל אחד מביא איתו. יש לכל אחד זמן לחשוב על רעיונות עד שנחזור אל מרכז השדה, שם נתכנס וניצור את הפסיפס.

7. ויהי ערב ויהי בוקר יום שני

בסיכומי היום נרצה להקפיד על טקס יחסית קבוע. בסיכום היום נרצה לאסוף את כל שהתרחש היום ולשמוע מהמשתתפים על חוויותיהם ותחושותיהם ביחס למאורעות היום. נחלק לכל המשתתפים נרות. הפעם נדליק אנחנו נר של אחד המשתתפים והם יעבירו איש לרעהו וידליקו אחד לשני. כאשר כל אחד יאמר משהו משמעותי שמי שיושב לימינו אמר היום. משהו שאותו הוא בוחר לזכור מהיום הזה. חשוב להדגיש כי הדוגמא שלנו היא שתוביל את השיח בהמשך ולכן חשוב שהיא תהיה נוגעת, אישית ומשמעותית. מאד חשוב למשתתפים לשמוע גם מה עובר על המנחה וחשיפה אישית ממוקדת יכולה לקדם את השיח בקבוצה.

נשמע את כל המשתתפים ואז נשיר יחד בעת שהנרות דולקים את השיר "יש שמים מעליי" של אביב גפן ואביתר בנאי. נסביר כי שיר זה נולד מתוך חברותא ויצירה משותפת של שני אמנים השונים זה מזה בהשקפות עולמם. בהופעתם המשותפת עשו אמנים אלו מעשה מיוחד ובו לא רק ששרו יחדיו שירים אלא שכל אחד מהם שר את שיריו של האחר תוך שהוא מעניק לו פרשנות מחודשת. ושיר זה הוא תוצר של שיתוף הפעולה שלהם. גם בשיר זה ישנן פרשנויות שונות לאותם מילים. הפזמון מדבר על "יש שמים מעליי", "שמים" של אביב גפן ושל אדם חילוני בדרך כלל הם השמים הרקיע שכולנו רואים מעלינו. אך בשביל אדם דתי, "שמים", הוא גם כינוי של אלוהים. היופי הוא שכל אחד רואה את ה"שמים" שלו באופן אחר ועדיין הם מצליחים לכתוב יחד ולהוות חלק מאותו פסיפס אנושי. נאחל לכולנו שנצליח לייצר חברותות ונלמד להביא לידי ביטוי את היופי שבכל אחד, בכל דור ובכל מסורת משפחתית. שנרבה בגיוון ושונות. בסיום השיר נכבה יחד את הנירות ונפנה לשינה.

יש שמיים מעליי/ אביב גפן ואביתר בנאי

אני לא רוצה להיות מי שהייתי
רוצה לזוז לצאת להשתנות
תקוע בטעות של מישו אחר
רוצה חבר

רוצה להיות שלך שתהיי לי בית
רוצה להיות לך אב בן ומאהב
אני מלך פה בושע במקום אחר
ואת יודעת

להסתובב זה לא אומר להיות חופשי
יש שמים מעליי יש בתוכי שמים
מוכן הכל לא מפחד עד שארגיש
יש שמים בתוכי יש בתוכי שמים ומעליי

אני תכף מת חצי מאחורי
ככה סתם לכוד בכלום הזה
בלי פרי בלי שורש כמו נוצה עקור וזר
ומה נשאר

להסתובב זה לא אומר להיות חופשי
יש שמים מעליי יש בתוכי שמים
מוכן הכל לא מפחד עד שארגיש
יש שמים בתוכי יש בתוכי שמים ומעליי

יותר מזכות דיבור וחגיגת השפע
אני מרגיש עכשיו חובת שתיקה
מאחורי המסכה מה מסתתר
רוצה חבר

היום השלישי

יום הצמרת: כאן צומחים!

רציונל:

התממה המרכזית במסע של יתיר הינה חיבור בין עבר להווה, בין השורשים של העץ החבויים באדמה לגזעו היציב והאיתן. יום זה הוא היום האחרון של המסע ובו נרצה להתמקד בצמרת ולהוביל את המשתתפים להתבוננות ביכולת ליצור את העתיד, את הצמרת מתוך חיבור בין העבר וההווה ומתוך התבוננות בעבר כבסיס וכהשראה ליצירת ההווה והעתיד. כמו כן נרצה לחזק ולהדגיש את היכולת שלהם ושל כל אחד מאתנו ליצור במרחב הזה על יד הדגשת המעשה הציוני שהפך בעמל רב חזון אוטופי למציאות משגשגת. נפגוש דמויות מופת שפעלו ותרמו לחברה הישראלית ובכך נעודד את המשתתפים לעשייה חברתית.

מטרות:

- המשתתפים יחוו עבודה תורמת משמעותית.
- המשתתפים ילמדו על דמויות מופת ציוניות שפעלו בהתאם לחזונם.
- המשתתפים יחשבו על יכולתם לפעול ולתרום כאזרחי המדינה, עידוד המשתתפים לעשייה חברתית.
- המשתתפים יסכמו את המסע ויחשבו מה הם רוצים לקחת איתם הלאה לחייהם.

מבנה היום:

05:30 התעוררות - מדורה

06:00 פתיחת יום וחלוקת חולצות

08:00 עבודה תורמת + תחנת שטח 'חוני והחרוב'

10:30 באר שבע - סיור עכשווי בעיר העתיקה

12:30 נסיעה לבית אשל

13:00 בית אשל - יחידה מרכזית: מגילת העצמאות (את היחידה המרכזית ניתן לקיים גם בתוך

באר שבע בסוף הסיור במידה ויש מקום מתאים)

14:30 בית אשל - יחידת סיכום קבוצתי

16:00 טקס סיום מסע משמעותי בבית אשל - 'על חלוציות וחזון'

***בסיום היום נערוך טקס בו נציג מכל קבוצה יעלה ויאמר משהו בשם הקבוצה על התהליך שעברו, בין אם זה שיר, סיפור, קטע קריאה או אפילו משהו שהקבוצה רוצה להציג יחד על הבמה. רצוי כבר בתחילת היום לדבר עם הקבוצה על הנושא ואף להקדיש לכך זמן במהלך היום.

פתיחת יום:

נספר על כך שכשהתחילו לנטוע יערות, הארץ היתה נראית כמדבר שממה של בתי-גידול שנהרסו במהלך אלפי שנות שריפות פראיות, רעיית יתר וכריתה לא מבוקרת שביצעו תושבי הארץ ושליטיה הביזנטים, הצלבנים, המוסלמים, העות'מאנים ועוד. תצלומי אוויר מתחילת שנות ה-40 של המאה ה-20 מראים באזורים אלו שטח חשוף, אפור ושחוק, ללא עץ או שיח לרפואה.

"מהו יער? אומרים שהוא קישוט לארץ, נוי לסביבה, אבל באמת אין היער דבר חיצוני בלבד והוא יותר מנוי, יותר מקישוט, כי אם חלק מהעצם, דבר בלתי נפרד מהאדמה; בהיעדרו - חסרה הארץ החלק האורגני היותר חשוב ויקר, בלעדיו אין האדמה אלא גוף לקוי ובעל מום. ארץ בלי יער דומה לאישה תלושת שיער, או יותר מזה; דומה היא לגוף שהפשיט את עורו מעליו. הרים חשופים זרועי אבני מגור דומים לשלד עצמות בלי גידים ובשר; במקום שאין יער, אין הבריאה שלמה והאדם הגדל בארץ מחוסרת יער, גם טבעו איננו שלם."

פסקה זו הינה חלק ממאמר שנכתב בידי דוד איזמוז'יק בשנת 1926. דוד היה ציוני מסור כל ימיו וב-1905 עלה עם רעייתו לאה וארבעת ילדיהם לארץ ישראל. היה ממייסדי "אחוזה בית" בתל אביב ובין הראשונים שבנו בה את ביתם. איזמוז'יק ראה חשיבות גדולה בפיתוחה של תל אביב כעיר מודרנית ושוקקת חיים ועסק בה בפעילות ציבורית ענפה ובמשך זמן מה שימש כסגנו של ראש העיר מאיר דיזנגוף. אך בנוסף לפיתוח העיר, חלמו היה גידול יערות בארץ ישראל והוא כתב מאמרים בנושא. יש לשים לב לכך, כי כל המאמרים הנ"ל פורסמו כאשר בארץ ישראל שטח היער הנטוע לא עלה על 1,000 דונם. אך דוד איזמוז'יק היטיב לחלום ולתאר את חזונו. חזון אשר אנו יכולים להתבונן סביבנו כיום ולראות את התגשמותו.

לקריאת המאמר השלם –

http://www.kkl.org.il/files/forests/forest_magazine/16/Yaar_16_From_the_Archive.pdf

- **האם אתם מזדהים עם דבריו של דוד?**
- **מהי חשיבות היער לדעתכם? או שמא אין לו חשיבות כיום?**
- **האם עבודה הייעור ובניין הארץ כבר נגמרה בדורות קודמים או שגם לנו יש תפקיד?**
- **מהו תפקידו של דורנו בפיתוח הארץ לדעתכם?**
- **מה משמעות הייעור דווקא כאן בגבול המדבר? האם הייעור נחוץ כאן?**

דורות רבים לא השקיעו ביערות במרחב ואף החריבו אותם. דורם של החלוצים עסק בפיתוח הארץ, בנייה וייעור. מה יעשה דורנו? יש חשיבות ויש משמעות לאופן בו פועלים בני האדם בתוך היער. בכוחם להחריבו או לחיותו. הכל תלוי בבחירה. בכוחנו הדבר לעשותו. השאלה היא כיצד נבחר להתנהל. במשך היוםמיים האחרונים חשבנו ולמדנו, היום אנחנו יוצאים גם לפעול במרחב. היום אנחנו פונים לעבודה תורמת. לעבודה שהתחילו דוד איזמוז'יק וחבריו בתחילת המאה הקודמת. אמנם אנחנו לא צריכים להתחיל לנטוע יערות בשממה. אך כדי שהיערות ימשיכו לגדול אנחנו צריכים לשמור עליהם ולחזק אותם באופן תמידי. נצא ככוח וכחבורה מלוכדת. הפעם, כדי להעצים

את הקבוצה שאתנו אנו באים לתרום וכדי לחזק כל פרט בתוכה נלבש חולצות דומות ונצא באחדות למשימה. גם אופיייה תלוי בנו. האם נרצה לבצעה בזריזות ובשמחה יחדיו או שמא נזדנב מאחור ונבצעה בעייפות וחוסר חשק. אין הדבר תלוי אלא בנו!

המלצה להכנה לעבודה תורמת

כי יהיה בך אביון... לא תאמץ לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון. כי פתוח תפתח את ידך לו.
(דברים טו, ז-יא)

כי האדם שקופץ ידו, בראשונה נתייעץ עם ליבו, ומקשה ליבו ייפול ברעה. לפי שאומר לו ליבו, הרבה עניים בני ביתך, יותר טוב שתיתנהו להם. וכן אומר לו ליבו, ועוכר שארו אכזרי, והרי אתה טורח ביום ובלילה, שינה בעינך אינך רואה להרוויח מזונותיך, ועתה תיתנהו מאכל לעם לציים. הם ילכו ויקוששו להם תבן, מאשר ימצאו כאשר עשית אתה, ...ולא תחוש לקושי ליבך, ועל כורחו פתוח תפתח את ידך.

מתוך: צרור המור, לרב אברהם סבע (הוגה דעות, תקופת גרוש ספרד)

חלוקת חולצות

חשוב מאד שאנחנו כמדריכים נחלק את החולצות בחגיגות. ונניצר אווירה מיוחדת סביבן. למשל, נקרא לכל משתתף בשמו ואז כולם ימחאו לו כפיים כשהוא מקבל את החולצה. חשוב להפוך את העבודה התורמת לבעלת תחושת ערך, להמשיג אותה כהמשך של עבודה חלוצית ומשמעותית. וגם להוסיף לה מימד חוויתי וכיפי. לצלם, להשמיע מוסיקה, להעצים תפוקות ועוד.

עבודה תורמת:

חשוב לשוחח עם המשתתפים לאחר העבודה התורמת, להעלות תחושות ומחשבות שעלו בהם בזמן העבודה. לברר האם הרגישו "פראירים" או תורמים. ומה עודד תחושות אלו. חשוב לאפשר להם להתבטא גם אם אין הדבר עולה בקנה אחד עם מה שרצינו שיאמרו. יש משמעות לדיון על ה"פראיריות" ולשיח בנקודה זו שקיימת פעמים רבות אך בדרך כלל אינה מדוברת בשיח ערכי. יש לתת פידבק לקבוצה על הדברים החיוביים שעשתה. להשקיע בנתינת פידבק אמיתי וכנה. למשל "תודה לשמוליק על הרוח הטובה שהפיח בחבורה ועל השמחה שבעשייה" או "אני בטוחה שחיות הבר מודות לכם..." ועוד.

יום זה מהווה את היחידה האחרונה במסע. אמנם עדיין אנחנו דנים בנושא הציוני, אך מתחילים להכין את הקרקע לסיום חיי הקבוצה. תחנה אחרונה זו במסענו תוביל אל השאלה - מה הם יכולים לעשות היום כבני נוער וכיצד הם יכולים להמשיך בחייהם את כל השיח שהיה במסע. העבודה התורמת יכולה להוות קרקע משמעותית לפתיחת שיחה זו.

נעצור ליד עץ חרוב שבדרך ונפתח דיון סביב סיפורו של חוני המעגל. חשוב להציג את הסיפור בצורה חוויתית - או סיפור במילים שלנו או על ידי הצגה של המשתתפים. את הסיפור ניתן לעצור בנקודה בה חוני נרדם ואז לתת למשתתפים לתאר מה קורה בהמשך... שהם ינסו לדמיין מה קורה כאשר חוני מתעורר. אפשר להציג במליאה כמה סופים אפשריים ורק לאחר מכן לספר מהו סופו של הסיפור.

יום אחד היה חוני מהלך בדרך, ראה אדם אחד שהוא נוטע חרוב.
אמר לו: "זה, לכמה שנים הוא טוען (נותן) פירות?" אמר לו: "לשבעים שנה".
אמר לו: "כלום פשוט (ברור) לך שתחייה שבעים שנה ותאכל ממנו?"
דאמר לו: "אני מצאתי את העולם בחרובים. כשם שנמטעו אבותיי לי – כך אטע אני לבניי".
ישב חוני, אכל פת, באה לו שינה ונתנמנם.
סגר עליו סלע ונסתר מן העין וישן שבעים שנה.

כאן נעצור ונבקש מהמשתתפים להמשיך את הסיפור. לאחר נשאל מה קרה אחרי שבעים שנה לדעתם.

כשננער (התעורר), ראהו לאדם אחד שהוא מלקט מאותו חרוב.
אמר לו: "אתה הוא שנמטעו?" אמר לו: "אבי אבא".
אמר: "ודאי מנמנם הייתי שבעים שנה".
הלך לביתו.
אמר להם: בנו של חוני המעגל, האם הוא חי?
אמרו לו: בנו אינו, בן בנו ישנו.
אמר להם: אני חוני המעגל.
לא האמינו לו.
הלך לבית המדרש, שמע את תלמידי חכמים אומרים: ברורה לנו סוגיה זו כמו בימיו של חוני המעגל, שכאשר היה נכנס לבית המדרש – היה מתרין כל קושיה שהיתה להם לחכמים.
אמר להם: אני הוא, ולא האמינו לו. ולא נהגו בו כבוד כראוי לו.
חלשה דעתו, בקש רחמים ומת.

(תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כג, עמוד א)

לאחר שסיפרנו את סוף הסיפור לשאול את המשתתפים:

- מדוע לדעתכם הגיב חוני באופן שבו הגיב?
- האם אתם מזדהים עם חוני?
- מה דעתכם על האיש שנטע חרוב לנכדיו?
- כיצד אנחנו פועלים בדרך כלל כיום?
- מה השאירו לנו הדורות שקדמו לנו? (כדאי להתמקד דווקא בציונות ומדינה ופחות ביהדות שכיכבה אתמול)
- מה נרצה להשאיר לדורות הבאים אחרינו?

נסכם ונאמר למשתתפים כי ביומו האחרון של המסע נרצה לברר איזו מורשת השאירו לנו הדורות הקודמים בנוגע לחברה הישראלית אבל גם מה אנחנו בבני הדור הנוכחי רוצים להשאיר אחרינו כמורשת לדורות הבאים.

סיור עכשווי בעיר העתיקה בבאר שבע:

העיר העתיקה של באר שבע היא מקום מיוחד במינו. מחד, מגוללת היא היסטוריה ארוכת שנים ומאידך, שינויים עכשוויים מתחוללים בה מידי יום. לסיור חמש תחנות: המרכז לאמנויות, מרכז הצעירים, הרצל פינת רחוב האבות, גן אלנבי, הפסאז' ברחוב קק"ל. בין תחנות אלה נספר את סיפורה של העיר ויחד איתה את סיפורו של השינוי וההשתנות.

המרכז לאמנויות: רחוב אנילביץ 21

את הסיור נפתח במרכז לאמנויות בבאר שבע. מקום זה מכיל את כל הסיפור של העיר כולה. ממנו נתחיל ומכאן נצא יחד למסע שלנו ברחבי העיר. המרכז נמצא במבנה ערבי טיפוסי יפה ומטופח עם חצר. כשנכנס בשערי המרכז נוכל לדמיין את המשפחה שגרה כאן פעם ולהתחיל לספר את סיפור ראשיתה של באר שבע. באר שבע הינה עיר שנזכרת גם בתנ"ך, ואת סיפורה המקראי נספר בהמשך. אך העיר שאנו רואים ומכירים היום הוקמה בשנת 1900 על ידי השלטון העות'מני בקרבה לתל שבע המייצג את מיקומה המקראי. כשנבנתה העיר, מטרתם של העות'מניים היתה לייצר מקום שיגרום לישיבת קבע של שלושת השבטים הבדואים שבאזור וליישב את הסכסוכים בניהם. לכן אחד המבנים הראשונים שהוקמו היה בית הספר לילדי הבדואים. בשנת 1944 לאחר שהוקמה מדינת ישראל שימש המבנה הזה כמרכז תרבות לתושבי באר שבע ובמיוחד לעולים החדשים שהגיעו למקום. ב-1953 נפתח ממש בבית הזה בית הספר התיכון הראשון בעיר וב-1970 הפך המקום למרכז לאמנויות לנוער. כשמטרתו היא לאתר ילדים המסוגלים להתפתח בתחום זה. לאו דווקא בשל כישרון יוצא דופן אלא בשל הרצון והיכולת לתמיד ולהשקיע באמנות. העיר העתיקה של באר שבע היתה מרכז העיר בשנים הקודמות. מקום שוקק חיים ולב המסחר העירוני. אך כאשר נבנו הקניונים הגדולים והתחנה המרכזית יצאה מחוץ לעיר העתיקה הלכה העיר העתיקה ונטשה. והיתה מקום של מצוקה ועוני. מה שאנחנו רואים ונראה היום זו את העיר העתיקה המתחדשת. שבה משקיעה גם העירייה וגם אנשים פרטיים כדי שתהפוך שוב לחיה ותוססת וכדי לספר את סיפורה הייחודי. הגלגולים השונים שעבר הבית הזה, המראה העתיק עם ההתחדשות העכשווית, מספרים יותר מכל

את סיפורה של העיר. עיר שהולכת ומשתנה, הולכת ומתפתחת כל הזמן ומאפשרת לנו ללמוד ולהתבונן ביצירת שינוי והתחדשות הלכה למעשה.

לפני היציאה לרחובות העיר נשאל:

- האם אני אוהב שינויים?
- האם שינוי זה דבר טוב או רע בעיני?
- מי צריך להיות אחראי לשינוי?

ועם משקפי השינוי נצא יחדיו לרחובות העיר. נפנה שמאלה לכיוון מרכז הצעירים של באר שבע ונעצור בצילו.

תצפית מתבוננת מרכז הצעירים:

בכניסה למרכז הצעירים ישנה רחבה גדולה המתאימה לשיבה במעגל. כמו כן, מאחורי המרכז ישנו מרחב גדול עם דשא שיכול לשמש לשיבה במעגלים לאחר התצפית המתבוננת.

נבקש מהמשתתפים להתבונן באזור ולבחור נקודה אחת בנוף המסמלת בעיניהם שינוי ומעבר. כעת נבקש מהם לכתוב את הסיפור של הנקודה הזו מנקודת מבטה, בגוף ראשון. למשל – "אני הגלגל של העגלה פעם הייתי נוסעת ברחובות העיר, הייתי מביאה חלב ממקום למקום. היום כבר לא זקוקים לי, יש מכוניות יש אינטרנט. אף אחד כבר לא צריך אותי ואני יושבת תקועה במקום כקישוט, אני מרגישה ש....." או לחילופין: "אני האבן שבבית התיק, אני זוכרת את היום שבו....."

במידה ולא נעשתה תצפית מתבוננת בימים אחרים ניתן לבחור במתודת הציור ולצייר נקודה בנוף המסמלת שינוי.

לאחר שציירו או כתבו נשב במעגל, נשמע את ההתייחסויות ונשוחח על שינויים, גם בהשראת השאלות ששאלנו בסוף התחנה הקודמת.

לסיום המעגל נבקש להדגיש את נקודות המבט השונות שראינו במהלך המעגל. בדרך כלל בהתנסות מעין זו אנו מגלים נקודות בנוף שאפילו לא הבחנו בקיומם ומישהו אחר התבונן בהם עמוקות. אולי הדבר מסמל שינוי בכך ששינויים נובעים מנקודות מבט ונקודות התייחסות שונות של אנשים לאותו מרחב לאותם נקודות.

פינת הרחובות הרצל - האבות:

פינת רחובות זו מבטאת את השינוי שעובר על העיר באר שבע בשני אופנים. ראשית, ויזואלית, התבוננו על השלטים המספרים את שם הרחוב. ישנם כמה שלטים, כל אחד מתקופה אחרת וכל אחד נראה אחרת. בשל השיפוץ באזור. שנית, בשל שמות הרחובות. רחוב 'האבות' מסמל את התקופה הבראשיתית של העיר. ורחוב 'הרצל' את ההתחדשות הציונית שלה לאחר הקמת המדינה. כאן נספר את סיפורה המקראי של באר שבע. מקור שמה של העיר הוא במקרא, בספר בראשית, שם

מסופר כי אברהם הוכיח את אבימלך מלך גרר, על הבאר שנגזלה ממנו על ידי עבדיו. אבימלך לקח מאברהם את "שבע כבשות הצאן", לעדות כי הבאר אכן שייכת לאברהם, והשניים כרתו ברית במקום: "על כן קרא למקום ההוא באר שבע, כי שם נשבעו שניהם." ובעצם, זהו הסכם השלום הראשון שמסופר לנו עליו. בשל עובדה זו, לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, הגיע המלך סאדאת לבקר דווקא בבאר שבע. העיר בו מסופר לנו על חתימת הסכם שלום ומלמדת אותנו על יישוב סכסוכים ופתרונם. ודווקא המקום הזה - באר שבע. הצליח גם בתקופות קדומות וגם כיום להוות גשר בין תרבויות שונות.

גן אלנבי:

גן אלנבי היה אחד הגנים הציבוריים הראשונים שניטעו בארץ ישראל, והוא הוקם בשנת 1902 כשנתיים לאחר ייסודה של העיר בידי העות'מאניים. הגן הוקם במרכז של העיר, בצמוד לבית הספרייה, כלומר, בית המושל. בשנת 1915 לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, יזם אחמד ג'מאל פאשה, שליט סוריה שכלל גם את ארץ ישראל, תכנית לייצור המדבר. לשם כך שכר את שירותיהם של חקלאים, רובם יהודים בוגרי מקווה ישראל ותושבי המושבות היהודיות, והורה להם לטפח גנים בכל מקום בו ימצאו מקור מים. החקלאים הסדירו בגן אלנבי ארבעה שבילים המוליכים אל מרכז מכל אחת מארבע כניסותיו, טיפחו בו ערוגות והקיפו אותו בגדר. במרכז הגן הוצב עמוד שיש ועליו נחקקו סמל האימפריה העות'מאנית וכתובת המנציחה את ניצחונות הצבא הטורקי על הבריטים בקרב עזה הראשון. כיום אתם לא רואים את הפסל הזה אלא את הפסל שלפנינו, מדוע לדעתכם שונה הפסל?

לאחר כיבוש באר שבע בידי הבריטים בשנת 1917 פיסל אברהם מלניקוב את דמותו של הגנרל אלנבי ומשם קיבל הגן גם את שמו. כיבוש העיר באר שבע על ידי הבריטים פתחה בפניהם את השער לכיבוש ארץ ישראל כולה. קרב זה הינו קרב מפורסם מאד שכן הוא היה קרב הפרשים האחרון בהיסטוריה. הפרשים שכבשו את באר שבע היו פרשים אוסטריים שמסופר רבות אודות הייחודיות שלהם. בקרב הזיכרון בגן אלנבי מופיע ציטוט שגנרל אלנבי אמר אודותיהם. בציטוט מדבר גנרל אלנבי על כך שהפרשים האוסטרליים לא ניחנו בהקשבה לסמכות או בציות לפקודות אלא דווקא יכולת האלתור והגמישות שלהם הם אלה שהובילו אותם אל הניצחון. דווקא היכולת להשתנות אל מול המציאות ולהתאים אליה עזרו להם לשנות את המצב הקיים ולהביא לניצחון המיוחל. (להרחבה בנושא חיילי האנז"ק אפשר להיכנס לקישור המצורף באתר קק"ל:

<http://www.kkl.org.il/forestsearch/anzac-trail.aspx>)

הפסאז' ברחוב קק"ל:

אנו נכנסים כעת לרחוב קק"ל, ניתן לשים לב כי זהו רחוב רחב יותר משאר רחובות העיר, בעבר הוא נקרא רחוב 20 המטרים. זאת משום שהוא תוכנן בכוונה תחילה להיות הרחוב הראשי של העיר. ולכן הוא גם קיבל את שמו המיוחד והפך לרחוב קק"ל. בשל היותה של קק"ל גוף ציבורי המחדש ומשקיע בפניה של העיר והמדבר בפרט ושל הארץ בכלל. במובנים רבים דומה קק"ל לחייל האוסטרלי שעליו דיברנו. ממש כמו החייל האוסטרלי גם קק"ל לאורך הדורות מתאימה את יעדה למציאות המשתנה ובכך ממשיכה להיות רלבנטית. בתחילה מוקד העשייה של קק"ל היה ברכישת אדמות, אך עם חלוף הזמן והשנים והתפתחות מוקד הפעילות עבר מרכישת קרקעות להשקעה

בקרקות עצמן, לייעור, לבנית מאגרי מים ושיקום נחלים. ובנוסף הכשרת השטחים הפתוחים לקהל: מסלולי אופניים, פארקים וכדומה.

רחוב זה היה גם המדרחוב הראשון ומרכז מסחרי שוקק חיים עד להקמת הקניונים בראשית שנות ה-90. ברחוב זה ובשאר רחובות באר שבע קיימים פסאז'ים. פסאז' בצרפתית פירושו מעבר ומעברים אלו היוו מקומות מסחר. כיום ישנו ניסיון מחודש להפוך את הפסאז'ים למקומות שוקקים. זאת על ידי מתן מלגות לאוכלוסייה צעירה המתגוררת בהם ודרך הקמת מרכזי בילוי. אנחנו נפנה היום דווקא לפסאז' ציון. המצוי בקצה רחוב קק"ל. פסאז' זה היה מרכזי ביותר בעבר שכן הוא שכן ממש מול התחנה המרכזית הישנה וכל מי שהיה יורד דרומה לאילת היה עובר באזור זה. לאחר מכן האזור ננטש וכיום הוא מתחדש וקיימים בו מקומות בילוי חברתיים המיועדים לצעירים. מקומות אלו הוקמו על ידי צעירים תושבי באר שבע שרצו להחזיר את החיים אל הרחובות הללו ומצאו את הדרך להגשים בו את חלומם. בכניסה לפסאז' ישנם שני ציורי קיר גדולים שגם הם חלק מפרויקט ההתחדשות העירוני בעיר העתיקה. אנו נתבונן במיוחד על ציור אחד.

צבע בעתיקה, הינו מיזם של האמניות סיון סער ומיכל ליפטשר, מעצבות בוגרות בצלאל המתגוררות בעיר העתיקה בבאר שבע. הפרויקט התבצע בתמיכת פדרציית מונטריאול ובשיתוף מינהלת העיר העתיקה והתיירות בבאר שבע והרשות לפיתוח הנגב. הפרויקט מבקש לייצר סדרת ציורי קיר שיציורו על חזיתות מבנים ברחוב ובפסאז' ציון ברחוב קק"ל, בהשראת ההיסטוריה של באר שבע לאורך התקופות מאברהם אבינו, דרך התקופות העות'מאנית והבריטית, ההתיישבות היהודית בתקופת קום המדינה ועד ימים אלה. הציור שלפנינו נקרא "הניצחון של באר שבע". ובו מונצח רגע האליפות של הפועל באר שבע. נעמוד מול הציור עם המשתתפים ונשאל אותם מה הם רואים בציור ומה בעיניהם מנסה הציור לבטא.

הציור המיוחד הזה קודם כל קושר בין תקופות. מצד אחד, ניצב הפרש האוסטרלי, המאלתר, המיוחד, היחיד שהצליח לכבוש את באר שבע לאחר קרב ארוך ועיקש ושהביא לניצחון. ממולו, רואים את שחקני הכדורגל של הפועל באר שבע. העבודה של הצייר גורמת לנו לראות את שחקני הפועל באר שבע כממשיכי דרכו של הפרש האוסטרלי ואת האור של מגרש הכדורגל כ"אור בקצה המנהרה" כאור שמוביל את באר שבע קדימה. לציור קוראים 'הניצחון של באר שבע' והוא מבטא את היכולת המיוחדת של המקום המיוחד הזה. את הנצחון מתוך האלתור, את גאוות היחידה ואת היכולת לחולל שינויים ממש תוך כדי תנועה. אבל בשביל שהדבר הזה יקרה, בשביל השינויים ובשביל הניצחונות של העיר יש אנשים רבים שהשקיעו ומשקיעים שעומדים מאחורי כל הדברים הנפלאים שראינו ומתבוננים ורואים מה העיר צריכה, מה התושבים צריכים ומה הם עצמם מסוגלים לעשות לשם כך. כדי להיות בעלי עיניים מתבוננות כאלה ולחולל שינויים צריך לרצות לראות את סביבותינו ולהיות אכפתיים לפי הסובב אותנו:

לרצות לראות – פירושו שאתה מכוון לבך באופן אקטיבי, מעבר לחובה המוסרית הפורמלית, אל הסובלים, אל מצוקותיהם ובעיותיהם. בעקבות כך, הסיכוי שאכן תראה הוא גדול לאין-ערוך. הרצון לראות גם יקבע במידה רבה את מה שתראה ומעבר לכך, גם את פרשנותך למציאות הנגלית אליך...לרצות לראות פירושו שאתה יוצא מעצמך, מהאנוכיות שלך, אל הזולת.

ד"ר יהודה מימרן, לרצות לראות, אין לאן לברוח, ארץ אחרת גליון 4

יחידה מרכזית - מגילת העצמאות (בבאר שבע או בבית אשל עצמה - צריך להחליט)

לאחר ששוחחנו על באר שבע והשינויים שהיא טומנת בחובה. ועל האנשים שהובילו ומובילים לניצחונות של העיר נבחר לדבר על החזון המוביל את העשייה והמטרה המכוונת אותה. ביחידה הבאה ננסה לחשוב כיצד אנו היינו רוצים להיות מנהיגים בעיר שלנו ולאילו שינויים והתחדשות אנחנו היינו רוצים לכוון ולהשפיע.

נפתח בלימוד מגילת העצמאות שמהווה את הבסיס החזוני של מדינת ישראל. נקרא יחד את פסקה 13 מתוך מגילת העצמאות. פסקה זו היא הפסקה המכילה את חזון המדינה שזה עתה הוקמה. ראשית, נפתח בהסבר קצר על המגילה. נספר למשתתפים כי את מגילת העצמאות התחילו לכתוב בערב פסח התש"ח. על כתיבתה עמלו אנשי רוח והגות, משפטנים ומנהיגים בחברה הישראלית והיו לה לא פחות משש עשרה טיוטות. מדוע היו זקוקים לטיוטות רבות? כיוון שהיו חזונות שונים לגבי איך המדינה צריכה להראות והיה צורך בשיח משותף בכדי להגיע להסכמות. כעת נתחיל בקריאת פסקה 13 בה מתוארת המדינה ואופייה. נעורר דיון ראשוני על תוכנה של הפסקה. חשוב להדגיש כי מטרת הדיון בשלב זה הינה לעורר את השאלות ולא להגיע לפתרון והשלמה.

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות. מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

- מה לדעתכם חזון המדינה כפי שמשקף בפסקה זו?
- מה תפס את עינכם בפסקה? למה התחברתם? מה הטריד אתכם?

- **האם אתם מרגישים את החזון הזה כאזרחי המדינה?**
- **ספרו סיפור בו הרגשתם ביטויים מפסקה זו באים לידי ביטוי הלכה למעשה.**
- **האם לדעתכם יש פער בין פסקה זו לבין המציאות הישראלית כפי שאתם מכירים אותה? במה מתבטא הפער?**

עקרונות היסוד המופיעים בפסקה זו הינם עקרונות היסוד החוקתיים מדינתיים שהונחו בראשית ימי המדינה. עם זאת, כיום, ישנה תחושה פעמים רבות כי אנו רחוקים מהחזון של מדינת ישראל האוטופית המתוארת בפסקה זו. כעת, ננסה יחד, להעמיק בחזון עצמו ולחשוב מה מתוכו היינו רוצים לקדם כבר מחר בבוקר. נחלק לכל אחד ערכה קטנה ובה עשרה עקרונות המופיעים בפסקה:

שוויון זכויות, פתיחות, שלום, יהדות, עלייה, כלכלה, פיתוח הארץ, חירות, צדק, חינוך, חזונו של נביאי ישראל, חיבור למסורת, תרבות, חופש דת, חופש מצפון, מוסר, לשון, ארץ ישראל, פלורליזם

כל אחד יצטרך לבחור עם עצמו שלושה ערכים מרכזיים אותם הוא בוחר להדגיש ולקדם ולנמק מדוע הוא עושה זאת. לאחר שלוש דקות נאמר למשתתפים לשבת בקבוצות קטנות של ארבעה משתתפים ולהגיע להחלטה משותפת על שלושה ערכים בלבד מתוך הרשימה שלדעתם יש צורך דחוף להגדיר אותם כחזון המדינה ולהדגיש דווקא אותם.

במליאה נבצע שתי פעולות. ראשית, נאסוף את ההכרעה מכל קבוצה, ננסה להבין מה הם בחרו כעקרונות היסוד של מדינת ישראל ומדוע לדעתן דווקא דברים אלו מהותיים כחזון. במעבר בין קבוצה לקבוצה נבדוק האם היו מורידים משהו שהקבוצה הקודמת הדגישה, מה היו מחליפים במה וכד'.

- **מדוע לדעתכם החזון לא מתממש?**
- **מי אחראי למימוש?**
- **מהי האחריות שלנו כאזרחים?**
- **האם אנחנו יכולים לפעול למימוש חזון כאזרחים? מה למשל?**

לסיום היחידה ומעבר לסיכום הקבוצתי נשמע ונשיר יחד את השיר "אני מאמין" של שאול טשרניחובסקי. שיר שנכתב באודסה בשנת 1892 ומבטא את האמונה ברוחו של האדם ואת התקווה כי ניתן בעזרת פעולות האדם להתקדם לעתיד טוב יותר. שיר שמהווה מעין תפילה חילונית גם בכותרתו וגם

שמילותיו - "אני מאמין". את השיר הזה מבצעת בביצוע מחודש ועכשווי רונה קינן. שהיא מוזיקאית ויוצרת שבחרת להתבונן אל שירי העבר ולהגישם במתכונת עכשווית לאוזני השומע הישראלי של המאה ה-21.

שְׁחָקִי, שְׁחָקִי עַל הַחֲלוּמוֹת,
זוֹ אֲנִי הַחֹלֶם שָׁח.
שְׁחָקִי כִּי בְּאֶדֶם אֲמִין,
כִּי עוֹדֵנִי מֵאֲמִין בָּךְ.

כִּי עוֹד נִפְשִׁי דְרוֹר שׁוֹאֶפֶת
לֹא מִכְרַתִּיהָ לְעֶגְל-פֶּז,
כִּי עוֹד אֲמִין גַּם בְּאֶדֶם,
גַּם בְּרוּחוֹ, רוּחַ עֵז.

רוּחוֹ יִשְׁלִיךְ כְּבִלֵּי-הַבֵּל,
יְרוּמְמוֹ בְּמַתִּי-עַל;
לֹא בְרַעַב יָמוּת עֶבֶד,
דְרוֹר – לִנְפֶשׁ, פֶּת – לְדָל.

שְׁחָקִי כִּי גַם בְּרַעוּת אֲמִין,
אֲמִין, כִּי עוֹד אֲמַצָּא לָב,
לֵב תִּקְוָתִי גַם תִּקְוָתִי,
יְחוּשׁ אֲשֶׁר, יִבִּין פֶּאֶב.

אֲמִינָה גַם בְּעֵתִיד,
אֶף אִם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם,
אֶךְ בּוֹא יְבוֹא – יִשְׁאוּ שְׁלוֹם
אֲז וּבִרְכָה לֵאמֹם מְלֵאִם.

יָשׁוּב יִפְרַח אֲז גַּם עַמִּי,
וּבְאַרְץ יִקוּם דּוֹר,
בְּרָזֶל-כְּבִלִּיו יוֹסֵר מִנּוּ,
עֵין-בְּעֵין יִרְאֶה אוֹר.

יְחִיָּה, יֵאֱהָב, יִפְעַל, יַעֲשֶׂה,
דּוֹר בְּאַרְץ אֲמִנָּם חֵי
לֹא בְּעֵתִיד – בְּשָׁמַיִם,
חַיִּי-רוּחַ לֹא אֵין דִּי.

אֲז שִׁיר חֲדָשׁ יִשִּׁיר מְשׁוֹרֵר,
לִיפִי וְנִשְׁגָּב לְבוֹ עֵר;
לוֹ, לַצֵּעִיר, מַעַל קִבְרֵי
פְּרָחִים יִלְקֻטוּ לְזֵר.
אודיסה 1892

ביצוע של רונה קינן :

https://www.youtube.com/watch?v=FCjVyh_Ap4w

בית אשל

בית אשל הינו אחד משלושת המצפים שהוקמו בנגב בשנת 1943 בכדי לבחון את היכולת למחייה וקיום חקלאי בנגב. למקום הגיעו חלוצים ואנשי אמונה שרצו ליישב את הנגב ולפתח אותו. שלושת המצפים נבנו על אדמות שרכשה קק"ל. גם צעירים בשנת שירות הגיעו למקום כדי ליישבו. כל ניסיונות החקלאות במקום היו פיתוח חדש, חדשני וניסיוני ועצם ההתיישבות הדרומית דרשה אומץ בלתי רגיל ויכולת לחלום חלומות ארוכי טווח ולהשקיע בהם בהווה. בדצמבר 1947 הותקף היישוב השכן נבטים על ידי כמה מאות אנשי כנופיות מכפרי דרום הר חברון. הפורעים הונסו על ידי אלתור הפעלת מטוס קל שהיה באותה עת בבית אשל ועליו העמיסו מקלע ורימונים. הנגב נותק ממרכז הארץ וגוש נבטים בית אשל, שהכביש אליו עבר דרך באר שבע, נותק מההתיישבות שממערב לבאר שבע. שיירות אספקה היו צריכות להגיע באיגופים הולכים וגדלים דרך גבולות, רביבים וביר עסלוג. לאחר התלבטויות רבות הוחלט לפנות מהמקום את הילדים והאמהות, בעזרת קצין בריטי ידידותי מייג'ור בורן. המפונים הועמסו על שיריוניות של הצבא הבריטי והועברו על ידם לכפר ויתקין.

כיום ישנו שחזור של האתר שיוקם בסיוע ידידי קק"ל בגרמניה. בתי האבן שופצו ושוחזרו תוך שמירה על התכנון המקורי. רצפת הבטון הפשוטה נותרה כפי שהייתה, התקרות הקמורות נושאות שרידים של פיח ושריפה ואפילו כתובות הגרפיטי שנוספו במהלך השנים נותרו בחלקן על הקירות. במהלך השחזור הוחלט להשאיר לבנים חשופות בקירות ולהוסיף דלתות וחלונות מעץ במקום הברזל שהיה במקור. באר מים מאבן, ששימשה לשתייה ולהשקיית הגידולים, שוחזרה ושומרה. אחד השחזורים המרתקים בבית אשל הוא של השוחות, הבונקרים ושקי החול שבעזרתם הצליחו חברי המצפה לשרוד, ובתקופות מסוימות שהו בו בין 30 ל-100 נצורים. במרכז המבקרים של האתר ניתן יהיה לצפות בשיטות הגידול ותחנת הניסיונות החקלאיים שהייתה בבית אשל.

מאד מיוחד שאת הסיכום הקבוצתי של המסע שלנו ואת טקס הסיום אנחנו עורכים דווקא במקום הזה המחבר בין עבר ובין הווה מתחדש. המחבר בין אומץ ואמונה בלתי רגילים לבין יכולת עשייה יצירה בשטח. בין השורשים הנטועים באדמה ועמוק בליבנו לבין הצמרת שכמעט ונוגעת בשמים.

יחידת סיכום קבוצתית

ביחידה זו אין אנו מוסיפים תוכן חדש אלא רק מסכמים את שהיה. ישנם שני צירים לסיכום - ציר התוכן והחוויית וציר הקבוצה. ניתן לפצל יחידה זו לשני חלקים ולקיים אותם בנפרד.

נשב במעגל לדמיון מודרך, בו נזכיר היכן היינו ומה עשינו במסע, נתבל את ההסבר בתיאור אירועים קבוצתיים. בכדי לסכם את ציר התוכן נבקש מכל משתתף לומר דבר אחד, אירוע, חוויה, מפגש או שיחה שהוא רוצה לזכור מהמסע ולקחת איתו הלאה. חשוב לשמור על סבב כנה ופתוח ולאפשר בו כל אמירה ודעה. בכדי לסכם את ציר הקבוצה נבקש מחברי הקבוצה לומר איש לרעהו דבר מה שהם לומדים מהם או לוקחים מהם להמשך דרכם האישית והכיתתית. ניתן לעשות זאת בכמה דרכים:

- נשב במעגל וכל אחד מהמשתתפים יאמר למשתתף שיושב לימינו מה הוא למד ממנו ואיזו תכונה הוא מעריך בו.
- נעביר את יומני המסע בין המשתתפים וכל אחד ירשום לכל משתתף דבר מה שלמד ממנו או תכונה שמעריך בו וכד.

- כל משתתף בתורו יעמוד מאחורי משתתף אחר ויאמר דבר מה משמעותי שהוא זוכר שאותו משתתף אמר.

בסוף הדברים גם המנחה יספר למשתתפים על החוויה שעברה עליו. על נקודות הקושי והאתגר ונקודות השיא מבחינתו ועל מה שהוא לוקח מהמסע להמשך החיים. מסע איכותי הוא מסע שגם המנחה מרשה לעצמו לחשוב ולהתחבט בדברים ולעבור בעצמו תהליך למידה, קטן או גדול. נסכם בכך שהמסע היה משמעותי לכולנו. עכשיו נשאלת השאלה – איך אנחנו יכולים להביא לידי ביטוי בחיינו תובנות שאספנו במסע.

לסיום, ניתן לקרוא –

זכרון מתקדם לעתיד / יהודה עמיחי

אני עומד עכשיו בנוף
שאותו ראינו יחדו מן הגבעה:
העצים שָׁנְעוּ בְרוּחַ,
כְּנוֹעַ אֲנָשִׁים בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים
וְאִשָּׁר מִרְחָקָם הַקְּרֹוב כָּל-כָּף
הָיָה לֵלָא נָשָׂא,
וְאִמְרָנוּ,
"חֶבֶל שָׁאִין לָנוּ זָמָן.
כְּשֶׁנִּהְיָה בַּפֶּעַם הַבָּאָה, נִלְךָ לְשָׁם."

אני שם.
ויש לי זמן,
אני הפעם הבאה.

יהודה עמיחי

טקס הסיום - על חלוציות וחזון

בפתיחת טקס הסיום חשוב שהרכז או נציג המנחים יתאר את המסע שעברנו וייתן פידבק חיובי על ההשתתפות בו. חשוב לתבל את הטקסט בדוגמאות ספציפיות בכדי שהמשתתפים יחושו גאווה והתרגשות מהמעמד. חשוב לתבל את הטקס בשירים. כדאי להשתמש בשירים שליוו אותנו לאורך המסע – "כל אחד חי בעולם אחר" – "יש שמים מעליי" – שחקי שחקי ועוד. בהמשך, ניתן לבקש מנציג מכל קבוצה יעלה ויאמר משהו בשם הקבוצה על התהליך שעברו, בין אם זה שיר, סיפור, קטע קריאה או אפילו משהו שהקבוצה רוצה להציג יחד על הבמה.

נסיים בקריאת הטקסט של אמנון שמוש על שורשים וכנפיים. נאחל למשתתפים שתמיד יהיו בעל שורשים איתנים מחד וכנפיים המאפשרות חופש ויצירה חדשה מאידך :

.....
אני רוצה להיות גם עם שורשים, גם עם כנפיים, כתבתי. למה חייב אדם לוותר על השורשים,
אם ליבו חפץ בכנפיים? (כתבתי שלושה סימני שאלה, אחר כך מחקתי שניים). השורשים
מפסידיים כל כך הרבה, כשהם תקועים באדמה ואינם יכולים לרחף ולראות את נופו האדיר
של העץ שהם חלק ממנו ואת היער הגדול שהעץ כולו הוא חלק ממנו. והציפורים שעל העץ,
שזכו ויש להן כנפיים, חסרות הן את האחיזה בקרקע. קנייה תלויים בחסדיה של רוח סערה
ובחוסנו של העץ, שבסתר ענפיו הן חוסות. על כן, סיימתי, כשאיה גדול אני רוצה להיות
אדם עם שורשים וכנפיים.

(אמנון שמוש)

1. יחידת סיכום קבוצתית

ביחידה זו אין אנו מוסיפים תוכן חדש אלא רק מסכמים את שהיה. ישנם שני צירים לסיכום. ציר
התוכן והחוויית וציר הקבוצה. ניתן לפצל יחידה זו לשני חלקים ולקיים אותם בנפרד.

נעשה מעגל של דמיון מודרך בו נזכיר היכן היינו ומה עשינו במסע, נתבל את ההסבר בתיאור
אירועים קבוצתיים. בכדי לסכם את ציר התוכן נבקש מכל משתתף לומר דבר אחד, אירוע, חוויה,
מפגש או שיחה שהוא רוצה לזכור מהמסע ולקחת איתו הלאה. חשוב לשמור על סבב כנה ופתוח
ולאפשר כל אמירה. בכדי לסכם את ציר הקבוצה נבקש מחברי הקבוצה לומר איש לרעהו דבר מה
שהם לומדים מהם או לוקחים מהם להמשך דרכם האישית והכיתתית. ניתן לעשות זאת בכמה
דרכים:

- נשב במעגל וכל אחד מהמשתתפים יאמר למשתתף שיושב לימינו מה הוא למד ממנו ואיזו
תכונה הוא מעריך בו.
- נעביר את יומני המסע בין המשתתפים וכל אחד ירשום לכל משתתף דבר מה שלמד ממנו
או תכונה שמעריך בו וכד.
- כל משתתף בתורו יעמוד מאחורי משתתף אחר ויאמר דבר מה משמעותי שהוא זוכר שאותו
משתתף אמר.

בסוף הדברים גם המנחה יספר למשתתפים על החוויה שעברה עליו. על נקודות הקושי והאתגר
ונקודות השיא מבחינתו ועל מה שהוא לוקח מהמסע להמשך החיים. מסע איכותי הוא מסע שגם
המנחה מרשה לעצמו לחשוב ולהתחבט בדברים ולעבור בעצמו תהליך למידה, קטן או גדול.

2. טקס סיום

בפתיחת טקס הסיום חשוב שהרכז או נציג המנחים יתאר את המסע שעברנו וייתן פידבק חיובי על ההשתתפות בו. חשוב לתבל את הטקסט בדוגמאות ספציפיות בכדי שהמשתתפים יחושו גאווה והתרגשות מהמעמד.

חשוב לתבל את הטקס בשירים. כדאי להשתמש בשירים שליוו אותנו לאורך המסע – "כל אחד חי בעולם אחר" – "יש שמים מעלי" – שחקי שחקי ועוד.

בהמשך, נציג מכל קבוצה יעלה ויאמר משהו בשם הקבוצה על התהליך שעברו, בין אם זה שיר, סיפור, קטע קריאה או אפילו משהו שהקבוצה רוצה להציג יחד על הבמה.

נסיים בקריאת הטקסט של אמנון שמוש על שורשים וכנפיים. נאחל למשתתפים שתמיד ידעו :

אני רוצה להיות גם עם שורשים, גם עם כנפיים, כתבתי. למה חייב אדם לוותר על השורשים, אם ליבו חפץ בכנפיים? (כתבתי שלושה סימני שאלה, אחר כך מחקתי שניים). השורשים מפסידים כל כך הרבה, כשהם תקועים באדמה ואינם יכולים לרחף ולראות את נופו האדיר של העץ שהם חלק ממנו ואת היער הגדול שהעץ כולו הוא חלק ממנו. והציפורים שעל העץ, שזכו ויש להן כנפיים, חסרות הן את האחיזה בקרקע. קניהן תלויים בחסדיה של רוח סערה ובחוסנו של העץ, שבסתר ענפיו הן חוסות. על כן, סיימתי, כשאהיה גדול אני רוצה להיות אדם עם שורשים וכנפיים.

(אמנון שמוש)

נספחים

נכד זה נכד / אורי אורבך

רבי יהושע אהב ללמוד תורה עם תלמידיו הרבים. כל-כך אהב ללמוד איתם שתמיד היה מוקף בתלמידים, ולא רק בכיתה ובבית המדרש, אלא גם במקומות שבהם בדרך כלל לא לומדים: בשוק, בכיכר העיר, במכולת ובתחנות האוטובוס (תחנה כבר הייתה אז). האוטובוס הגיע רק אחרי אלפיים שנה).

רבי יהושע היה עסוק מאוד. לא פלא, אם יש לו כמה מאות תלמידים בישיבה שלו, ולכל אחד יש רק שאלה אחת, או רק חידוש אחד, או שהוא סתם רוצה לשמוע עוד קצת מדברי חוכמתו של רבי יהושע – כמה זמן נשאר לו לעיסוקים אחרים?

אבל על דבר אחד הקפיד מאוד רבי יהושע. בכל יום שישי, בשעה שתיים עשרים ושתיים בצהריים, ועד השעה שלוש עשרים ושתיים, הוא היה יושב בבית ולומד תורה עם נכדו, שוקי. שוקי היה תלמיד חרוץ. כל השבוע הוא למד עם חבריו בבית הספר, אבל השעה שלו לבדו עם סבא יהושע הייתה הזמן החביב עליו ביותר. כל שבוע, בזמן ההכנות האחרונות לשבת, הם היו יושבים ועוסקים בתורה. סבא היה שואל את שוקי מה למד השבוע, ושוקי היה מספר לו. שוקי היה שואל את סבא מה הוא לימד השבוע, וסבא יהושע היה מסביר. ובסוף, סבתא הייתה נותנת לשוקי עוגת קינמון מיוחדת לשבת, ומניחה עוד אחת בילקוטו, ואומרת לו: 'שוקי'לה מותק, לך הביתה ומסור לאמא ולאבא ולאחים הקטנים שלך נשיקות ושבת שלום'.

בדרך הביתה שוקי היה הולך שמח וטוב לב וכבר החל מחכה לשבוע הבא, ליום שישי בשעה שתיים עשרים ושתיים. הוא וסבא לא החמיצו מעולם אף מפגש. שניהם היו מחכים לכך כל השבוע, לא מחמיצים, לא שוכחים, לא מפספסים...

חוץ מפעם אחת. זה היה ביום שישי עמוס במיוחד. רבי יהושע השלים את הקניות לשבת, חזר מהר הביתה, הלך ללמד שיעור קצר, התעכב כדי לענות לתלמיד על שאלה דחופה, פתח עוד ספר, שוב שוחח עם תלמיד אחר, השלים בין שני אנשים שהסתכסכו ביניהם, השאיר מעטפה עם כמה שטרות בתיבת הדואר של השכנים העניים ואף רץ לבית המרחץ. אז עוד לא היו מקלחות ואמבטיות בכל בית ובימי שישי היו כולם הולכים לבית המרחץ או למעיינות הסמוכים לעיר כדי להתכוון לשבת: מסתבנים ומתקרצפים וחופפים וטובלים ומתנגבים ומסתרקים ומסתלקים.

רבי יהושע החל להתכוון לרחצה; חלץ את נעליו, פשט את חולצתו, הסיר את הציצית, הניח את הכיפה הגדולה על המדף, ופתאום.... נזכר! 'בעוד תשע דקות תהיה השעה שתיים עשרים ושתיים, ואני עוד בבית המרחץ! איך פרח מזיכרוני השיעור השבועי שלי עם שוקי? איך אקבל את השבת בלי הלימוד עם הנכד האהוב שלי?'

וחיש קל, תוך שהוא חושב את כל המחשבות הללו, הוא חזר וחבש את הכיפה, עטה כהרף עין את הציצית וכיפתר צ'יק-צ'ק את החולצה.

רבי חייא, חברו הטוב, הביט בו במבט מופתע: 'הי, רבי יהושע! לאן אתה רץ? עוד לא התרחצת וכבר אתה הולך?'

'אל תשאל' – ענה לו רבי יהושע – 'כמעט שכחתי את השיעור הקבוע עם הנכד שלי שוקי, הבן של הבן שלי, שייקה. כל יום שישי בשתיים עשרים ושתיים כמו שעון. ואני כבר כמעט מאחר'...

רבי חייא, שדווקא עכשיו נזכר לעכב את רבי יהושע, עמד בפתח בית המרחץ והקשה: 'אבל רבי יהושע, הרי בעצמך לימדת אותנו את הכלל 'אם התחילו – אין מפסיקים', כלומר: אם אדם נכנס לבית המרחץ והתחיל להתכוון לרחצה ופתאום הוא נזכר שעוד לא התפלל – הוא יכול לגמור קודם להתרחץ ורק אחר כך ללכת להתפלל. התפילה לא תברח'...

'נכון מאוד' – אמר רבי יהושע תוך כדי נעילת נעליו – 'אני שמח שאתה זוכר את הכלל שלימדתני. אבל לימוד תורה עם הנכד שלי – זה יותר חשוב אפילו מרחצה בבית מרחץ'.

'יותר חשוב? הרי אתה יכול ללמוד איתו אחר כך... אפשר ללמוד איתו גם בשלוש שלוש ושלוש, בארבע ארבעים וארבע, ואפילו בשלוש ורבע-שלוש ועשרים, אם לא מדייקים כל כך'...

'גם להתרחץ אני יכול אחר כך', אמר רבי יהושע והכניס את המגבת לתיק, 'ואומר לך עוד משהו, ידידי חייא. ללמוד עם הנכד זה כמו לעמוד בהר סיני ולקבל את התורה באופן ישיר מפיו של הקדוש ברוך הוא'.

'אוהו, זה כבר נשמע מעניין' – אמר רבי חייא, ורבי יהושע, שכבר היה לבוש לגמרי, וכבר שלח רגל אחת אל מחוץ לבית המרחץ, אמר לו: 'אתה בטח זוכר את הפסוקים האלה מהתורה: 'והודעתם לבניך ולבני בניך; יום אשר עמדת לפני ה' אלוהיך בחורב'. מהפסוקים האלה, שמזכירים בנשימה אחת את הסבים שמלמדים תורה את נכדיהם, ואת יום קבלת התורה בהר חורב הוא הר סיני – אני לומד שכל השומע פרשה מבן בנו כאילו הוא שומעה מסיני. אחרת התורה לא הייתה מזכירה זאת ביחד. נו, אתה רוצה שאני אאחר למתן תורה בהר סיני בגלל שנזכרתי באיחור להתקלח'?

עד שרבי חייא הספיק להגיב, רבי יהושע כבר היה בחוץ, בדרכו הביתה. ורבי חייא חשב לעצמו: 'רבי יהושע הזה, כל הכבוד לו. גם מוצא זמן קבוע ללמוד עם הנכד שלו, גם יש לו תשובה חכמה על כל שאלה, וגם הצליח ללמד אותי משהו חדש אפילו במקלחת. ומה שעוד אני שם לב עכשיו זה שהוא לקח לי בטעות את המגבת. רבי יהושעעעע'....

, חכמינו לימינו, הוצאת מגיד : 2010, עמ' 47-52